

Finanční gramotnost u žáků ZŠ

Monika Klüglová, DiS.

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Monika KLÜGLOVÁ, DiS.**
Osobní číslo: **H108123**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Finanční gramotnost u žáků ZŠ**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena na:

- vymezení pojmu finanční gramotnost, charakteristiku jejich jednotlivých složek a postavení finanční gramotnosti v rámci průřezových témat a Rámcových vzdělávacích plánů,
- význam a přínos finančního vzdělávání,
- seznámení se s Národní strategií finančního vzdělávání a Konceptí rozvoje finanční gramotnosti na základních a středních školách.

Součástí práce bude výzkum provedený u žáků druhého stupně ZŠ zaměřený na zjištění jejich úrovně finanční gramotnosti a možnosti využití získaných poznatků v praxi, tj. každodenním životě.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BERNÝ, L., CIPROVÁ, J., MERTIN, V. Finanční gramotnost I.: praktické náměty k výuce finanční gramotnosti na 2. stupni ZŠ. Praha: Raabe, 2011.

BERNÝ, L., CIPROVÁ, J., MERTIN, V. Finanční gramotnost II.: praktické náměty k výuce finanční gramotnosti na 2. stupni ZŠ. Praha: Raabe, 2011.

BRABEC, J. a kol. Finanční gramotnost – srozumitelně a bez překážek. Plzeň: ABC finančního vzdělávání, 2011.

JAKEŠ, P. Finanční gramotnost pro druhý stupeň základní školy. Praha: Fortuna, 2011.

KIOSAKI, R. T. Bohaté dítě, chytré dítě – nastartujte své děti k finančnímu myšlení. Praha: Pragma, 2003.

NOVESKÝ, I. a kol. Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti. Praha: Cofet, 2009.

SKOŘEPA, M., SKOŘEPOVÁ, E. Finanční a ekonomická gramotnost pro základní školy a víceletá gymnázia: manuál pro učitele. Praha: Scientia, 2008.

ŠKVÁRA, M. Finanční gramotnost. Praha: M. Škvára, 2011.

Strategie finančního vzdělávání – koncepční materiál vytvořený MF

Dostupný na: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Strategie_Fin_vzdelavani_CR.pdf

Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách.

Dostupný na: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/SBFG_25_326-07_.pdf

Další literatura bude obsažena v Projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Alena Plšková

Katedra sociální pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce:

16. března 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2013

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.

vedoucí ústavu

PhDr. Miloš Jůzl, Ph.D.

vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

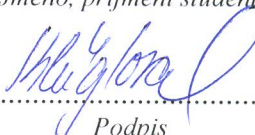
Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

V Brně22. 4. 2013.....

.....HONIKA KLUGLOVA, D.S......
.....*Jméno, příjmení studenta*.....
....
.....*Podpis*.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělků jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce je věnována problematice finanční gramotnosti žáků základních škol. V teoretické části práce rozdělené do tří kapitol nejdříve vymezují základní pojmy, jako je finanční gramotnost, finanční vzdělávání a finanční kvalifikace. Následně se zabývám sociálními aspekty finanční gramotnosti, především problematikou předlužení občanů a s tím souvisejícími sociálními riziky v podobě zvýšeného výskytu sociálně patologických jevů a sociálního vyloučení. A nakonec popisují možnosti formování finanční gramotnosti prostřednictvím dvou základních nástrojů, výchovy a vzdělávání. Cílem praktické části bakalářské práce je provést analýzu úrovně finanční gramotnosti žáků druhého stupně základní školy. Výzkum byl proveden metodou dotazníkového šetření a nejdůležitější výzkumná zjištění a závěry šetření jsou uvedeny v poslední kapitole.

Klíčová slova: finanční gramotnost, finanční vzdělávání, základní škola, Národní strategie finančního vzdělávání, Standardy finanční gramotnosti, Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, kapesné, zadlužení, předlužení, dluhová past

ABSTRACT

This bachelor thesis is dedicated to the financial literacy of primary school students. The theoretical part is divided into three chapters. First chapter defines the basic terms such as financial literacy, financial education and financial qualification. Then it deals with the social aspects of financial literacy, especially with the issue of overindebtedness of citizens and its related social risks in the form of increased occurrence of socially pathological phenomena and social exclusion. And finally, it deals with the possibilities of describing the formation of financial literacy through two basic tools, upbringing and education. The aim of the practical part of this bachelor thesis is to analyze the level of financial literacy of students on the second grade of primary school. The research was carried out through a questionnaire survey and the most important findings and conclusions of the survey are presented in the last chapter.

Keywords: financial literacy, financial education, primary school, National strategy of financial education, Financial literacy standards, Framework education programme for elementary education, pocket money, indebtedness, overindebtedness, debt trap

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji paní PhDr. Aleně Plškové za velmi užitečnou metodickou pomoc a cenné rady, které mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 FINANČNÍ GRAMOTNOST	11
1.1 VYMEZENÍ POJMU FINANČNÍ GRAMOTNOST	11
1.2 STRUKTURA FINANČNÍ GRAMOTNOSTI.....	14
1.3 STRUKTURA A PRIORITY FINANČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ	16
1.4 FINANČNÍ GRAMOTNOST V MEZINÁRODNÍCH SOUVISLOSTECH	18
2 SOCIÁLNÍ ASPEKTY FINANČNÍ GRAMOTNOSTI	23
2.1 PLÁNOVÁNÍ OSOBNÍCH A RODINNÝCH FINANCÍ	23
2.2 VÝVOJ A STAV DLUHŮ ČESKÝCH DOMÁCNOSTÍ	24
2.3 PŘEDLUŽENÍ JAKO EKONOMICKO-SOCIÁLNÍ PROBLÉM.....	26
3 VÝCHOVA A VZDĚLÁVÁNÍ K FINANČNÍ GRAMOTNOSTI	31
3.1 CHARAKTERISTIKA ZÁKLADNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ	31
3.2 FINANČNÍ GRAMOTNOST V SYSTÉMU ČESKÉHO ŠKOLSTVÍ	33
3.3 STANDARDY FINANČNÍ GRAMOTNOSTI	35
3.4 POSTAVENÍ FINANČNÍ GRAMOTNOSTI V RÁMCOVÉM VZDĚLÁVACÍM PROGRAMU .	37
3.5 ROZVOJ FINANČNÍ GRAMOTNOSTI V RÁMCI VÝCHOVY V RODINĚ	42
II PRAKTICKÁ ČÁST	48
4 VÝZKUM V OBLASTI FINANČNÍ GRAMOTNOSTI	49
4.1 CÍLE, METODY VÝZKUMU A STANOVENÍ HYPOTÉZ.....	49
4.2 POUŽITÁ TECHNIKA SBĚRU DAT, KONSTRUKCE VÝZKUMNÉHO VZORKU	51
4.3 ANALÝZA A PREZENTACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU FINANČNÍ GRAMOTNOSTI	54
ZÁVĚR	66
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	68
SEZNAM OBRÁZKŮ	72
SEZNAM TABULEK	73
SEZNAM GRAFŮ	74
SEZNAM PŘÍLOH	75

ÚVOD

Peníze jsou, ač se nám to líbí či ne, nedílnou součástí života každého z nás. Přestože se často setkáváme s názorem, že nejsou pro život tím nejdůležitějším měřítkem, je si třeba především dnes, v době nepřeberného množství nabídek nejrůznějších finančních produktů a služeb, uvědomit, jak důležité je umět s penězi rozumně nakládat a jaká potencionální rizika na člověka ve světě financí číhají.

S penězi a majetkem jsou spojeny dva základní pojmy, a to bohatství a chudoba. Bohatství, tedy nadbytek peněz a dalších hmotných i nehmotných statků, umožňuje člověku žít komfortní život, oproti tomu je chudoba stav, kdy člověk trpí nedostatkem základních prostředků k zajištění důstojných životních podmínek. Být bohatý samozřejmě ještě automaticky neznamená žít šťastný a kvalitní život, přesto můžeme říci, že život v bohatství je jistě více bezstarostným, oproštěným od strastí a strádání. Obyvatelé střední Evropy, tedy i občané České republiky, nejsou nikterak bohatými, ale také netrpí chudobou a hmotným nedostatkem. Navzdory tomu si velká část z nich otevřeně přeje změnit svoji současnou finanční situaci,¹ což je jistě úkol chvályhodný, ale dle výsledků posledního šetření úrovně finanční gramotnosti občanů České republiky² zároveň také dosti nelehký.

Téma finanční gramotnosti jsem si pro svoji bakalářskou práci zvolila zejména z důvodu osobního zájmu o tuto problematiku a pro její aktuálnost. Podle statistických údajů roste zadlužení českých domácností stále rychlejším tempem a neustále se zvyšuje. V souvislosti s tím narůstá také počet osob a domácností, které se vlivem neschopnosti splácet své závazky dostávají do nepříznivé sociální situace, která s sebou nese značná sociální rizika v podobě sociálně patologických jevů a sociálního vyloučení. Právě z tohoto důvodu je nutné rozvoj finanční gramotnosti považovat nejen za předmět zájmu pedagogiky, ale i sociální politiky a sociální práce.

Média nám prakticky denně předkládají případy lidí, kteří se ocitli na hranici dluhové pasti a potýkají se s existenčními problémy. S finanční problematikou, ať se již jedná o potřebu pokrytí zvýšených životních nákladů spojených se ztrátou partnera,

¹ Petýrková, L., Chmelařová, P. *Základy finanční gramotnosti*. Praha: Generation Europe, 2011, s. 9.

² *Finanční gramotnost obyvatel v ČR - kvantitativní výzkum* [online]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/EXT_-_PPT_zaverecna_zprava_mereni_FG_-_plne_zneni.pdf, cit. 12. 9. 2012.

zhoršením zdravotního stavu, zabezpečením adekvátní péče apod. nebo potřebu získat informace týkající se práv spotřebitele jako ochranu před nekalými praktikami některých společností, které zneužívají neznalosti občanů při uzavírání spotřebitelských smluv, se ale nezdědka setkávám také u seniorů při výkonu své profese sociální pracovnice.

Finanční vzdělávání je však třeba chápat jako proces celoživotní a s rozvojem finančních vědomostí a dovedností je nezbytné začít již u dětí, aby měly dostatek možností získat praktické zkušenosti pro budoucí život. Právě této problematice je věnována moje bakalářská práce, jejímž cílem je provést analýzu úrovně finanční gramotnosti žáků druhého stupně vybrané základní školy ve městě Blansku. Kromě konkrétních poznatků o stavu znalostí žáků v oblasti finanční gramotnosti se ve druhé části výzkumného šetření zaměřím také na zmapování nejdůležitějších charakteristických znaků kapesného, tedy jednoho z možných nástrojů pro formování finanční gramotnosti, jímž mohou samotní rodiče rozvíjet finanční povědomí svých dětí a vést je k zodpovědnému finančnímu plánování.

Bakalářská práce bude koncepčně rozvržena na teoretickou a praktickou část. V první kapitole teoretické části nejdříve provedu výklad základních pojmů, jako je finanční gramotnost, finanční vzdělávání a finanční kvalifikace. Dále se budu podrobněji zabývat samotnou strukturou finanční gramotnosti, vymezím priority finančního vzdělávání a přiblížím čtenářům finanční gramotnost také z mezinárodního pohledu.

Druhou kapitolu jsem se rozhodla věnovat sociálním aspektům finanční gramotnosti, pokusím se zdůraznit význam finančního plánování, přiblížím z pohledu statistických dat vývoj a stav dluhů českých domácností a následně se budu zabývat problematikou předlužení občanů a s tím souvisejícími sociálními riziky.

V poslední kapitole teoretické části se pak budu plně věnovat problematice výchovy a vzdělávání k finanční gramotnosti. Vymezím postavení finanční gramotnosti v systému českého školství, popíši Standardy finanční gramotnosti a postup při jejich začlenění do Rámcového vzdělávacího programu základních škol a nakonec se zaměřím na možnosti, jak mohou finanční povědomí svých dětí formovat prostřednictvím výchovy samotní rodiče.

Praktická část bakalářské práce má nejdříve za cíl objasnit metodologické otázky výzkumu, poté se již budu zabývat samotnou analýzou získaných dat a prezentací výsledků výzkumu v oblasti finanční gramotnosti.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 FINANČNÍ GRAMOTNOST

1.1 Vymezení pojmu finanční gramotnost

Pojem gramotnost prošel během doby své existence v kontextu společensko-historických souvislostí mnohými proměnami, přičemž z hlediska rozšíření vzdělanosti a gramotnosti se bezesporu stal významným počinem vynález knihtisku. Počátky jeho masového používání k tisku knih se datují na přelom let 1447 a 1448 a jsou spjaty s osobou Johanna Gutenberga.³

Dříve byl gramotným jedinec, který uměl na základní úrovni číst, psát a počítat. Současné pojetí pojmu gramotnost je však mnohem širší, čímž v sobě odráží požadavky, které klade dnešní společnost, označovaná mnohými za společnost znalostí či za společnost informační, na kompetence svých členů.⁴

V tomto kontextu hovoříme o novodobé gramotnosti jako o tzv. **gramotnosti funkční**.⁵ Jejím spojením s doplňujícími přídavnými jmény reprezentujícími specifické oblasti lidské činnosti následně vznikají konkrétní dílčí gramotnosti. Jde například o gramotnost počítačovou, čtenářskou, kulturní a ekonomickou, ale i veřejnosti méně známé druhy gramotnosti, jako jsou gramotnost technická, sociální, zdravotní či přírodovědná a v neposlední řadě též gramotnost finanční, která je předmětem této práce.

Uvedený výčet samozřejmě není úplný, má však čtenáři ilustrovat, nakolik je dnes problematika gramotnosti obsáhlá, přičemž podstata jednotlivých gramotností nespočívá v pouhé znalosti pojmů dané oblasti, ale ve snaze „porozumět jejich obsahu, chápat je v souvislostech a prakticky je v životě využívat.“⁶

Finanční gramotnost lze velmi zjednodušeně popsat jako schopnost uvážlivého nakládání s penězi. Podstata celé této disciplíny, jak se pokusím dále naznačit, je ale mnohem složitější. Předně je třeba odlišit od sebe základní používané pojmy, a to finanční

³ *Internetová encyklopedie Wikipedie*, heslo: knihtisk. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Knihtisk>, cit. 2. 10. 2012.

⁴ *Gramotnost ve vzdělávání – soubor studií* [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2011. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/uploads/Publikace/vup/>, cit. 2. 10. 2012, s. 5.

⁵ Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. *Pedagogický slovník*. 4. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2003, s. 67.

⁶ *Gramotnost ve vzdělávání - příručka pro učitele* [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2010. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/uploads/Publikace/vup/>, cit. 2. 10. 2012, s. 4.

gramotnost (angl. financial literacy), finanční vzdělávání (angl. financial education) a finanční kvalifikaci (angl. financial capability).

Prvně jmenovaný pojem charakterizuje stupeň a druhý proces, prostřednictvím něhož dochází u jedince ke zdokonalování porozumění finančním produktům a konceptům a rozvoji jeho dovedností, schopností a sebedůvěry stát se vnímavějším vůči finančním rizikům i příležitostem.⁷

Česká republika, stejně tak jako USA a Austrálie, používá právě pojem finanční gramotnost. Ve Velké Británii či Kanadě se pak můžeme setkat s pojmem finanční kvalifikace, tento je chápán v širších souvislostech nežli finanční gramotnost a zahrnuje:

- **finanční znalosti a inteligenci**, o kterých mluvíme v kontextu s rozumným nakládáním s penězi a uměřeným uspokojováním svých potřeb,
- **finanční dovednosti, schopnosti a pravomoc** spočívající ve způsobilosti používat znalosti a inteligenci k řešení nejrůznějších situací včetně těch finančních,
- **finanční odpovědnost** coby schopnost ocenit dopad učiněných finančních rozhodnutí na život a životní podmínky sebe, své rodiny i blízkého okolí.⁸

Dostupné odborné publikace zatím spojuje nejednotnost ve způsobu definování finanční gramotnosti, zpravidla ale polemizují o nízké úrovni znalostí ze světa financí, nízkém sebeuvědomění a nedostatečném sebeřízení spotřebitelů. Finanční gramotnost může být definována koncepčně či funkčně, přičemž koncepční definice vysvětluje abstraktní koncepty konkrétními pojmy a funkční definice převádí tyto pojmy na měřitelná kritéria, například na výši příjmů domácností, poměr dluhu a majetku jednotlivce, existenci úspor na důchod atd., a používá se k srovnávání a hodnocení finanční gramotnosti ve výzkumech, studiích a programech finančního vzdělávání.⁹

⁷ Dvořáková, Z., Smrčka, L. a kol. *Finanční vzdělávání pro střední školy. Se sbírkou řešených příkladů na CD*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 15.

⁸ Dvořáková, Z., Smrčka, L. a kol. *Finanční vzdělávání pro střední školy. Se sbírkou řešených příkladů na CD*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 12 - 13.

⁹ Dvořáková, Z., Smrčka, L. a kol. *Finanční vzdělávání pro střední školy. Se sbírkou řešených příkladů na CD*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 13 - 14.

Nejjednodušší koncepční definice popisují finanční gramotnost takto: „*mít znalosti, dovednosti a schopnosti a také sebedůvěru činit odpovědná finanční rozhodnutí*“¹⁰ či jako „*osobní odpovědnost za hospodaření s penězi*.“¹¹

V roce 2006 vznikla v gesci Ministerstva financí České republiky Pracovní skupina pro finanční vzdělávání, která je nezávislým sdružením složeným ze zástupců Ministerstva financí, Ministerstva průmyslu a obchodu, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, České národní banky, Výzkumného ústavu pedagogického, profesních asociací na finančním trhu, subjektů poskytujících vzdělávací projekty, spotřebitelských sdružení a dalších odborníků na vzdělávání.

Výsledkem činnosti této skupiny bylo v roce 2007 publikování ústředního dokumentu pro finanční vzdělávání s názvem **Strategie finančního vzdělávání**, aktualizovaného v roce 2010 do podoby **Národní strategie finančního vzdělávání**. Tato strategie si klade za cíl „*vytvoření uceleného systému finančního vzdělávání pro zvyšování finanční gramotnosti v ČR*.“¹²

V tomto dokumentu taktéž najdeme definici finanční gramotnosti, která je výsledkem konsenzu všech zúčastněných členů pracovní skupiny a vychází ze zahraničních zkušeností. Finanční gramotnost je zde definována jako „*soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finanční aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace*.“¹³

Ve své bakalářské práci budu vycházet právě z této definice, protože vymezuje finanční gramotnost na národní úrovni a je používána i v ostatních oficiálních odborných publikacích a studiích realizovaných k této problematice členy již zmíněné Pracovní

¹⁰ Dvořáková, Z., Smrčka, L. a kol. *Finanční vzdělávání pro střední školy. Se sbírkou řešených příkladů na CD*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 13.

¹¹ Dvořáková, Z., Smrčka, L. a kol. *Finanční vzdělávání pro střední školy. Se sbírkou řešených příkladů na CD*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 13.

¹² *Národní strategie finančního vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo financí, 2010. Aktualizované znění. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Narodni_strategie, cit. 4. 10. 2012, s. 2.

¹³ *Národní strategie finančního vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo financí, 2010. Aktualizované znění. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Narodni_strategie, cit. 4. 10. 2012, s. 11.

skupiny pro finanční vzdělávání. Dostupná literatura obsahuje i další možné charakteristiky finanční gramotnosti, zde uvádím pro ilustraci pouze některé z nich.

*„Finanční vzdělávání umožňuje jednotlivcům lépe porozumět finančním produktům a pojmům a rozvíjet dovednosti, které jsou nezbytné ke zlepšení jejich finanční gramotnosti; tj. být si vědom finančních rizik a příležitostí a při výběru finančních služeb se rozhodovat na základě informací.“*¹⁴ Mimo jiné usiluje i o posílení postavení jedinců coby spotřebitelů, a to tím, že tvoří vhodný doplněk opatření na zajištění dostatečné informovanosti na poli poradenství a ochrany spotřebitele.¹⁵

Petýrková s Chmelařovou ve své knize hovoří v souvislosti s finančně gramotným člověkem o schopnosti volit promyšlené investice namísto nákupu nepotřebných věcí či o pochopení, kde hledat prostor pro úspory a kde tyto případně vhodně investovat.¹⁶

Poslední definici, kterou jsem se rozhodla do své práce zařadit, vytvořil David L. Remund, který uvádí, že finanční gramotnost je *„stupeň, který vyjadřuje, nakolik člověk rozumí klíčovými finančními koncepty a má schopnost a sebedůvěru hospodařit s osobními financemi, že jeho krátkodobá rozhodnutí jsou vhodná a své finance plánuje jasně a s dlouhodobou perspektivou při smysluplném zohlednění životních událostí a měnících se ekonomických podmínek.“*¹⁷

1.2 Struktura finanční gramotnosti

Finanční gramotnost je tvořena třemi složkami, a to gramotností peněžní, cenovou a rozpočtovou (viz. Obr. 1). Bližší popis struktury nalezneme v Národní strategii finančního vzdělávání:

- **peněžní gramotnost** je souborem kompetencí potřebných pro nakládání s financemi v hotovostní i bezhotovostní podobě a přibližuje správu různých platebních nástrojů k tomu určených,

¹⁴ *Cíle a principy I.* [online]. Informační portál DOLCETA – online spotřebitelské vzdělávání. Dostupné z: <http://www.dolceta.eu/ceska-republika/Mod7/Cile-a-principy-I.html>, cit. 9. 10. 2012.

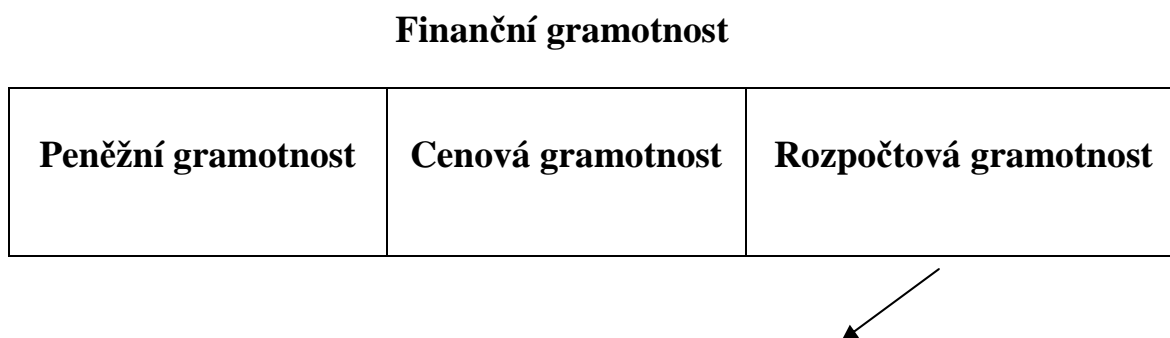
¹⁵ *Cíle a principy I.* [online]. Informační portál DOLCETA – online spotřebitelské vzdělávání. Dostupné z: <http://www.dolceta.eu/ceska-republika/Mod7/Cile-a-principy-I.html>, cit. 9. 10. 2012.

¹⁶ Petýrková, L., Chmelařová, P. *Základy finanční gramotnosti*. Praha: Generation Europe, 2011, s. 5.

¹⁷ Dvořáková, Z., Smrčka, L. a kol. *Finanční vzdělávání pro střední školy. Se sbírkou řešených příkladů na CD*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 14.

- **cenová gramotnost** a s ní související kompetence jsou nezbytné pro pochopení problematiky cenových mechanismů a inflace, zejména porozumění „ceny peněz“ v čase, rozdílu mezi nominální a reálnou úrokovou sazbou a cenám finančních nástrojů a služeb v praktické podobě poplatků a úrokových sazeb,
- **rozpočtová gramotnost** věnuje pozornost kompetencím, které mají směřovat k tomu, aby byl každý z nás schopen sestavit si a vést svůj vlastní rozpočet, stanovovat si reálné finanční cíle a zvládat z finančního hlediska nejrůznější životní situace. Mimo to ale zahrnuje ještě dvě specializované složky, a to správu finančních aktiv (tj. vkladů, investic a pojištění) a správu finančních závazků (například úvěrů či leasingu), což předpokládá určitou schopnost zorientovat se v rozsáhlé nabídce různě komplikovaných finančních produktů dostupných na trhu.¹⁸

Obr. 1. Složky finanční gramotnosti

Rozpočtová gramotnost = Správa finančních aktiv a Správa finančních závazků

Zdroj: Národní strategie finančního vzdělávání. Aktualizované znění. Praha: Ministerstvo financí, 2010, s. 13.

¹⁸ *Národní strategie finančního vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo financí, 2010. Aktualizované znění. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Narodni_strategie, cit. 4. 10. 2012, s. 12.

Finanční gramotnost tvoří specializovanou součást širší ekonomické gramotnosti, jež navíc zahrnuje například schopnost zajistit si příjem a regulovat své výdaje, zvažovat možné důsledky osobních rozhodnutí na aktuální a budoucí příjem, orientovat se na pracovním trhu apod.

Nezbytné jsou i znalosti v oblasti daní a makroekonomických aspektů, protože mají zásadní vliv na finanční zdroje jednotlivců. Základní povědomí o daňovém systému a roli daní v rámci občanské společnosti je chápáno jako prvek zajišťující zodpovědné chování občanů vůči rodině, a tedy i státu. Makroekonomickými aspekty se rozumí zejména orientace v základních vztazích mezi jednotlivými ekonomickými sektory a porozumění základním makroekonomickým ukazatelům (hrubý domácí produkt, inflace, úroková míra aj.).¹⁹

Kromě ekonomické gramotnosti je však důležité zmínit též úzké vazby finanční gramotnosti na gramotnost numerickou, informační a právní:

- **numerická gramotnost** umožňuje využít při řešení početních úloh s finanční tematikou matematických metod,
- **informační gramotnost** je chápána jako schopnost vyhledat a dále efektivně pracovat s informacemi,
- **právní gramotnost** spočívá v dostatečném právním povědomí občanů o jejich právech a povinnostech.²⁰

1.3 Struktura a priority finančního vzdělávání

Finanční vzdělávání, coby prostředek určený k rozvoji finanční gramotnosti, je třeba chápat jako celoživotní proces, který by se měl týkat celé populace. Tato skutečnost nebyla opomenuta již při tvorbě Národní strategie finančního vzdělávání, kde je finanční vzdělávání strukturováno do dvou kategorií, a to na:

- **finanční vzdělávání žáků v počátečním vzdělávání** – zde je garantem úrovně stát zejména prostřednictvím Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy. Více

¹⁹ *Národní strategie finančního vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo financí, 2010. Aktualizované znění. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Narodni_strategie, cit. 4. 10. 2012, s. 11.

²⁰ *Národní strategie finančního vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo financí, 2010. Aktualizované znění. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Narodni_strategie, cit. 4. 10. 2012, s. 12.

se budu této problematice věnovat v kapitole 3.3, kde podrobněji rozeberu ústřední dokument s názvem *Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách*, který popisuje implementaci finančního vzdělávání do školského systému,

- **finanční vzdělávání občanů v dalším vzdělávání** – tato oblast je zaměřena na dospělou populaci a je realizována především soukromým sektorem, tj. profesními asociacemi na finančním trhu, subjekty poskytujícími vzdělávací projekty, spotřebitelskými sdruženími, nestátními neziskovými organizacemi aj., ale angažují se v ní i subjekty veřejné správy a média. Cílem je posílení finančního vzdělání občanů a s tím související rozvoj ochrany práv spotřebitele. Základem má být realizace opatření směřujících ke kvalitní spolupráci všech zainteresovaných subjektů v rámci již dříve zmíněné Pracovní skupiny pro finanční vzdělávání, revidování Standardů finanční gramotnosti dospělého občana dle aktuálního vývoje finančního trhu, průběžné monitorování úrovně finanční gramotnosti dospělých a pravidelné mapování, výběr, tvorba i samotná realizace projektů věnovaných finančnímu vzdělávání včetně posuzování možnosti poskytnutí dotační podpory k jejich zajištění.²¹

Pro úspěšné finanční vzdělávání je také třeba komplexní pokrytí všech oblastí finančního trhu vzdělávacími aktivitami a to tak, aby nedošlo k opomenutí některé problematiky, odvětví či skupiny občanů. Existují však oblasti, kterým je třeba věnovat zvýšenou pozornost, jsou jimi:

- **aktivní a odpovědná účast občana na finančním trhu**, jež je založena na předpokladu, že pouze dostatečně finančně vzdělaný občan, který má k dispozici dostatek relevantních informací, je schopen se efektivně rozhodovat a pohybovat se aktivně na finančním trhu,
- **prevence proti předlužení** zdůrazňující s ohledem na finanční zdraví domácností potřebu zodpovědného přístupu občanů k půjčování si peněz,

²¹ *Národní strategie finančního vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo financí, 2010. Aktualizované znění. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Narodni_strategie, cit. 4. 10. 2012, s. 17 - 18.

- **problematika zajištění se na stáří**, která nabývá na významu v souvislosti s demografickými prognózami o stárnutí populace. Je totiž zřejmé, že budoucí poživatelé důchodu se v žádném případě nemohou spoléhat pouze na penze vyplácené státem, ale budou se muset na svém zabezpečení na stáří aktivně spolupodílet účastí v jimi zvoleném programu, přičemž volbu vhodného produktu by jim měly pomoci usnadnit alespoň základní znalosti finanční problematiky.²²

1.4 Finanční gramotnost v mezinárodních souvislostech

Problematika finančního vzdělávání v mezinárodním kontextu navazuje na doporučení Evropské unie (dále jen EU) a Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (dále jen OECD, z angl. Organisation for Economic Co-operation and Development) a je zařazena do oblasti vzdělávání a ochrany spotřebitele. Obecným otázkám vzdělávání občanů na evropské úrovni se věnuje Strategie spotřebitelské politiky 2007-2013, oblasti finančního vzdělávání pak Bílá kniha o politice finančních služeb 2005-2010.²³

OECD vytvořila svoji vlastní definici finančního vzdělávání, která říká, že *„finanční vzdělávání je proces, jehož prostřednictvím si uživatelé finančních služeb i investoři zvyšují porozumění finančním produktům a pojmům a současně prostřednictvím informací, instrukcí a nestranných rad vytvářejí schopnost uvědomovat si finanční rizika i finanční příležitosti, schopnost provádět informovaný výběr, učit se, kam se obrátit o radu či pomoc a provádět další kroky vedoucí ke zlepšování své finanční „well-being“ a ochrany.“*²⁴

V roce 2003 OECD zahájila Projekt finančního vzdělávání a v roce 2008 vytvořila Mezinárodní skupinu pro finanční vzdělávání (INFE, z angl. International Network on Financial Education), jejímž cílem je *„zvýšení celosvětového povědomí o významu a důležitosti finančního vzdělávání a podpora členských států ve vytváření jejich národních*

²² *Národní strategie finančního vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo financí, 2010. Aktualizované znění. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Narodni_strategie, cit. 4. 10. 2012, s. 14 - 15.

²³ *Gramotnost ve vzdělávání – soubor studií* [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2011. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/uploads/Publikace/vup/>, cit. 2. 10. 2012, s. 65.

²⁴ Dvořáková, Z., Smrčka, L. a kol. *Finanční vzdělávání pro střední školy. Se sbírkou řešených příkladů na CD*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 19.

strategií finančního vzdělávání.“²⁵ Ve stejném roce byl také uveden do provozu mezinárodní webový rozcestník pro finanční vzdělávání (IGFE, z angl. International Gateway for Financial Education) sloužící jako mezinárodní informační databáze o programech finančního vzdělávání.

Základními pilíři finančního vzdělávání OECD jsou aktivity v oblasti publikování hlavních výstupů mezinárodních výzkumů v oblasti finančního vzdělávání a finanční gramotnosti, vydávání doporučení a informací pro finanční vzdělávání a mezinárodní spolupráce zaměřená na pořádání konferencí a diskusních fór.²⁶

Jednotlivé státy mohou za účelem vymezení konkrétních kroků v oblasti finančního vzdělávání formulovat vlastní závaznou národní strategii finančního vzdělávání, jak je tomu i v případě České republiky a dalších zemí, jako je např. Velká Británie, Itálie, Španělsko, Nizozemí, Maďarsko a Slovensko, či přijmout jako podklad k jejímu vytvoření centrální strategii finančního vzdělávání vytvořenou OECD.²⁷

Při implementaci finančního vzdělávání do školních osnov se OECD svými doporučeními zasazuje o to, aby finanční vzdělávání bylo koordinované, tj. každý stát by měl jasným způsobem stanovit, kdo (například vláda, příslušné ministerstvo atd.) bude poskytovat záruku za proces začleňování finančního vzdělávání do školních osnov. Je také třeba pevně stanovit základní rámec finančního vzdělávání, tj. stanovit si cíle, zdroje a prostředky, přístup k výuce, včetně obsahu a očekávaných výsledků. Neopomenutelnou je i oblast propagace finančního vzdělávání, například prostřednictvím nejrůznějších soutěží či projektů.

Finanční vzdělávání by mělo být povinné a mělo by pokrývat celý proces školní výuky, ideálně již od předškolního věku až do doby ukončení školní docházky. K výuce OECD doporučuje zřídít samostatný předmět či problematiku finanční gramotnosti včlenit do některého z tradičních předmětů, například matematiky či občanské výchovy. Znalosti

²⁵ Dvořáková, Z., Smrčka, L. a kol. *Finanční vzdělávání pro střední školy. Se sbírkou řešených příkladů na CD*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 18 - 19.

²⁶ Dvořáková, Z., Smrčka, L. a kol. *Finanční vzdělávání pro střední školy. Se sbírkou řešených příkladů na CD*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 21.

²⁷ *Gramotnost ve vzdělávání – soubor studií* [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2011. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/uploads/Publikace/vup/>, cit. 2. 10. 2012, s. 65.

studentů mají být prověřovány formou testu či zkoušky zakončené odpovídajícím typem osvědčení.

Pedagogové by si měli být vědomi, jak důležitou a nezbytnou oblastí finanční vzdělávání je. Velká pozornost by měla být věnována jejich počáteční i průběžné přípravě, protože k zajištění kvalitní výuky potřebují získat nejen dostatek vědomostí, ale i nabytí jistoty v relativně složité a obsáhlé problematice. Vhodnou se jeví také spolupráce s externími finančními institucemi a odborníky z oblasti financí, tito mohou do výuky vnášet praktické příklady každodenní praxe, a učinit tak výuku pro žáky zajímavější a co možná nejaktuálnější.²⁸

Počátky koordinovaného přístupu evropských států k problematice finančního vzdělávání jsou spojovány právě s rokem 2003, kdy OECD zahájila Projekt finančního vzdělávání. Systémy finančního vzdělávání se ale v jednotlivých zemích značně liší. Co se týče vzdělávání v oblasti finanční gramotnosti, panuje velmi dobrá situace ve Velké Británii, Německu či Rakousku, dobře jsou na tom i Nizozemsko a Francie. Ze zemí bývalého východního bloku si nejlépe vedou Polsko, Bulharsko, Litva, Lucembursko, Slovinsko, Rumunsko a v poslední době i Slovensko. Tyto státy na oblast finančního vzdělávání již dnes efektivně a s maximální návratností využívají a pravděpodobně i nadále využít budou prostředky z Evropských sociálních fondů.²⁹

Evropské dotace se samozřejmě snaží hojně čerpat také Česká republika, kterou bych ve výše uvedeném dělení zařadila na pomezí obou skupin států. Úroveň finančního vzdělávání je u nás jistě na lepší úrovni než například v Bulharsku, Rumunsku či na Slovensku, ale zajisté zatím nedosahuje takových kvalit, jako je tomu v případě vyspělých západoevropských zemí.

Malý exkurz do problematiky finančního vzdělávání vybraných států v praxi nám nabízí autoři Dvořáková, Smrčka a kol. v knize s názvem *Finanční vzdělávání pro střední školy: Ve Francii je finanční vzdělávání povinné, státem však nejsou upraveny vzdělávací*

²⁸ Dvořáková, Z., Smrčka, L. a kol. *Finanční vzdělávání pro střední školy. Se sbírkou řešených příkladů na CD*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 22 - 23.

²⁹ Dvořáková, Z., Smrčka, L. a kol. *Finanční vzdělávání pro střední školy. Se sbírkou řešených příkladů na CD*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 17.

plány, a tak je čistě na rozhodnutí jednotlivých škol, jakým způsobem budou finanční problematiku vyučovat. Běžně je zařazována do výuky ve více předmětech, jde například o matematiku, ekonomii, dějepis či zeměpis, přičemž na základních školách absolvují žáci pouhé základy a složitější finanční konstrukty si osvojují až při studiu na střední škole.

Finanční vzdělávání v Irsku je volitelným předmětem v rámci středoškolského studia a ani zde neexistují pevně stanovené vzdělávací plány.

V Nizozemí se finanční gramotnost vyučuje na základních školách například v předmětu společenské vědy či ekonomika, a to již od 80. let. Ministerstvo školství stanovuje výukové standardy, školy si pak samy určují délku výuky a vybírají studijní materiály, které jim poskytují například spotřebitelské organizace, banky, neziskové organizace atd.

Ve Velké Británii koordinuje finanční vzdělávání Úřad finančních služeb, vlastní výuku si ale každá země organizuje sama. V Anglii tak sice jde o nepovinnou součást vzdělávání, zařazovanou do různých předmětů, například osobní, sociální a zdravotní vzdělávání, Ministerstvo školství však klade důraz na výuku již od 5 let. V roce 2000 vydalo směrnici, kde stanovuje, jak a co by měli učitelé v tomto předmětu vyučovat.

Ve Skotsku upravuje od roku 1999 finanční vzdělávání jako nepovinnou součást vzdělávání dětí a mládeže do 18 let vládní dokument s názvem Finanční vzdělávání na skotských školách. Výuka není jednotná, a tak je možné na jednotlivých školách pozorovat značné rozdíly v její kvalitě a délce. Nejčastěji bývá finanční vzdělávání součástí předmětu matematika, společenské vzdělávání či vnitřní ekonomika.

Wales má pro žáky ve věku 7 až 16 let finanční vzdělávání povinné od roku 2000, délku výuky si stanovují samy školy, které nejčastěji problematiku zařazují do předmětu matematika či občanská výchova.

Severní Irsko provedlo v roce 2007 revizi školních osnov, kterými zavedlo u dětí ve věku od 4 do 14 let finanční gramotnost povinně do výuky v rámci předmětu Matematika s finanční schopností, od 15 let věku se oblasti financí děti učí podrobněji, většinou interaktivní formou výuky.

Finanční vzdělávání je zahrnuto do školních osnov také ve většině států USA, kde se vyučuje v různých předmětech, jako je matematika, společenské vědy apod. Učební materiály poskytuje vláda, vzdělávací či neziskové organizace, banky aj. a jsou

poskytovány zdarma či za symbolický poplatek. Vlastní výuku si volně organizuje každý stát sám, jediným celostátně platným ustanovením je povinný jednosemestrový kurz finančního vzdělávání se základními standardy, které mají učitelům poskytnout návod k tvorbě vlastních učebních plánů. Podrobnější informace o obsahu a zaměření tohoto kurzu bohužel autoři v knize *Finanční vzdělávání pro střední školy* neuvádějí.³⁰

³⁰ Dvořáková, Z., Smrčka, L. a kol. *Finanční vzdělávání pro střední školy. Se sbírkou řešených příkladů na CD*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 23 - 28.

2 SOCIÁLNÍ ASPEKTY FINANČNÍ GRAMOTNOSTI

2.1 Plánování osobních a rodinných financí

Během života každý z nás postupně prochází několika životními etapami a čelí situacím, které jsou s nimi obvykle spojeny. Tyto situace lze, na rozdíl od různých neočekávaných událostí v podobě například závažného onemocnění, ztráty zaměstnání, rozvodu či ztráty blízké osoby, předvídat a finančně plánovat. Z tohoto hlediska hovoříme o **konceptu etap životního finančního cyklu**, který pochází z roku 1954 a pracuje s následujícími čtyřmi fázemi:

- **fáze nízkých úspor** - je spjata s vývojovým obdobím dospívání a adolescence, kdy jedince nejdříve plně podporují rodiče a později dochází k prvním pokusům o osamostatnění se od původní orientační rodiny. V tomto období se jedinci vyznačují téměř nulovými úsporami a nízkými příjmy, které se jen stěží vyrovnají potřebným výdajům. Zatím též není třeba činit závažnější finanční rozhodnutí, ale pouze krátkodobá, týkají se například financování dovolené, spotřebních nákupů, nájmu atd.,
- **fáze výpůjček** - je typická pro období dospělosti a přibližuje finanční situaci mladých bezdětných párů a manželských párů s dětmi. Během tohoto období již jedinci mají stabilní příjmy, avšak zatímco příjmy bezdětných párů často převyšují výdaje, a dokonce se jim daří vytvářet i menší rezervy, tak u rodin s dětmi dochází v souvislosti s náklady na výživu a výchovu dětí k nárůstu výdajů, takže oba finanční toky jsou přibližně vyrovnané. Základní otázkou, kterou mladé páry a rodiny v průběhu období výpůjček řeší, je otázka pořízení či úpravy bydlení a jeho vybavení, proto se také stěžejní finanční rozhodování týká této oblasti. Bydlení je v drtivé většině případů financováno hypotékou či úvěrem a nejednou si rodiny pořizují také například auto na leasing, je tedy třeba klást v této fázi důraz na důsledné řízení všech těchto pasiv. Nejčastějším spořicíím finančním produktem, který v této fázi jedinci uzavírají, je životní pojištění a pokud si ještě nezačali spořit na důchod, tak i penzijní připojištění,
- **fáze investic** - souvisí s jevem označovaným termínem prázdné hnízdo, tedy procesem, kdy děti, jakmile dospějí a osamostatní se, opouštějí svůj původní domov. Společný příjem manželů v domácnosti bez dětí je pak výrazně vyšší než

rodinné výdaje a tento přebytek finančních prostředků jedinci většinou využívají k investicím či ke spoření na důchod,

- **fáze čerpání majetku** - nastává s odchodem do důchodu, v souvislosti s kterým se snižují příjmy jedinců a převyšují je jejich výdaje spojené zčásti i s nárůstem nákladů na léky a péči o zdraví. Nedostatek finančních prostředků alespoň částečně kompenzuje čerpání penzijních úspor.³¹

2.2 Vývoj a stav dluhů českých domácností

Během posledních deseti let se zásadně změnil typický konzervativní model chování českých občanů v oblasti financí. Jejich dřívější šetrnost a sklon k úsporám vystřídala ochota žít na dluh, která se ve stejném období setkala s nabídkou snadno dosažitelných úvěrů poskytovaných finančními institucemi.³²

Také z tohoto důvodu narostly koncem roku 2009 dluhy českých domácností z původní hodnoty 39,7 miliard korun v roce 2000 na částku 897,4 miliard korun a v současné době představují zadlužení téměř 1,1 bilionu korun.³³ Z toho největší část ve výši 772,7 miliard korun tvoří úvěry na bydlení, 195,9 miliard korun pak úvěry na spotřebu a 39,1 miliard korun ostatní úvěry obyvatelstvu, kam řadíme například úvěry na vzdělání či na nákup cenných papírů. Nejcharakterističtějším rysem, kterým lze proces zadlužování českých domácností výstižně označit, je tedy jeho rychlost.³⁴

Příčin nárůstu dluhů českých domácností je několik. K výraznému růstu spotřebních výdajů, které domácnosti kryly nejen prostřednictvím svých příjmů, ale rovněž z vypůjčených peněz, přispěla například **preferenze spotřeby domácností**. Ta se v období

³¹ Úvod do tématu etap životního finančního cyklu. [online]. Společný vzdělávací projekt finančních asociací a Ministerstva financí ČR. Dostupné z: <http://www.financnivzdelavani.cz/webmagazine/subcategories.asp?idk=224>, cit. 9. 10. 2012.

³² Vybíhal, V. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktualizované vydání Praha: Cofet, 2011, s. 55.

³³ Dubská, D. *České domácnosti dluží bilion*. Krátká tematická analýza. [online]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/ckta120310.doc>, cit. 12. 9. 2012.

³⁴ Dubská, D. *Dluhy? České domácnosti o nich vědí své*. Statistika a my [online]. 2012, roč. 3, č. 6. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012ediciplan.nsf/t/140025BFDB/\\$File/1804120632_33.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012ediciplan.nsf/t/140025BFDB/$File/1804120632_33.pdf), cit. 12. 9. 2012.

roku 2000 až 2008 zvýšila o 59%, přičemž nejrychleji rostoucími výdaji byly výdaje na spotřebu telekomunikačních služeb a výdaje na vzdělání a zdraví.³⁵

Svoji roli hraje v procesu zadlužování i **růst životního standardu a zvyšování reálné mzdy**. Mnoho domácností totiž se zlepšením v příjmech dospělo k přesvědčení, že s rostoucími mzdami budou schopny ufinancovat pořízení vlastního bydlení hypotečními úvěry, a své bydlení si v hojně míře též vybavovaly předměty dlouhodobé spotřeby. Sílicí **tendence k pořízení vlastního bydlení** spolu se snadnou dostupností úvěrů s relativně nízkými úrokovými mírami a účinným marketingem poskytovatelů finančních služeb měly za následek největší boom na českém realitním trhu.³⁶ Koncem roku 1997 klienti bankám na hypotečních úvěrech dlužili částku 6,2 miliard korun, o pět let později však již úvěry na bydlení včetně úvěrů stavebních spořitelen přesáhly 111,7 miliard korun a za dalších pět let se celkový objem úvěrů poskytnutých obyvatelstvu na bydlení dokonce zpětinásobil, a přesáhl tak koncem roku 2007 hodnotu 510,6 miliard korun. Se zpomalením české ekonomiky v roce 2007 ale objem úvěrů na bydlení postupně začal meziročně klesat.³⁷

Ve srovnání s tím bylo tempo růstu spotřebních úvěrů, jež řadíme k nejdražším a banky na nich dosahují nejvyšších marží, mírnější, a nedosahovalo tak vysokých meziročních přírůstků. Například v roce 2009 zaznamenaly úvěry na spotřebu pokles přírůstku až o polovinu, a v závěru roku tak domácnosti dlužily bankám v tomto segmentu, kam řadíme debetní zůstatky na bankovních účtech, pohledávky bank z karet, účelové spotřebitelské úvěry na zboží a služby a neúčelové spotřebitelské úvěry, částku 185,5 miliard korun.³⁸ Současně se tento segment půjček také ukázal jako daleko citlivější na ekonomický vývoj nežli úvěry na bydlení, proto nadále pokračuje tendence domácností půjčovat si na spotřebu méně a tyto dluhy především splácet. Ostražitější jsou ale

³⁵ Géblová, A. *Inspirovalo nás i zahraničí, kde je dluh normou*. Statistika a my [online]. 2012, roč. 3, č. 6, cit. 12. 9. 2012. Dostupné na: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/140025BFD0/\\$File/1804120608_09.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/140025BFD0/$File/1804120608_09.pdf)

³⁶ Dubská, D. *České domácnosti dluží bilion*. Krátká tematická analýza. [online]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/ckta120310.doc>, cit. 12. 9. 2012.

³⁷ Dubská, D. *Dluhy? České domácnosti o nich vědí své*. Statistika a my [online]. 2012, roč. 3, č. 6. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/140025BFD0/\\$File/1804120632_33.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/140025BFD0/$File/1804120632_33.pdf), cit. 12. 9. 2012.

³⁸ Dubská, D. *České domácnosti dluží bilion*. Krátká tematická analýza. [online]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/ckta120310.doc>, cit. 12. 9. 2012.

samozejmě i banky, v letech 2010 a 2011 bylo v segmentu úvěrů na spotřebu pokaždé přes 11% úvěrů v selhání, zatímco u úvěrů na bydlení to bylo v obou letech pouze okolo 3%.³⁹

Kromě spotřebních úvěrů poskytovaných bankami si české domácnosti peníze půjčují také u nebankovních poskytovatelů. V roce 2009 si takto na spotřebu vypůjčily dalších 104,1 miliard korun, přesto postupem let můžeme pozorovat i jejich pokles. Je to dáno především tím, že do procesu zadlužování českých domácností se v současnosti promítá pokles vývoje ekonomiky. Banky či úvěrové společnosti při půjčování peněz důsledněji prověřují solventnost klienta a i samotné domácnosti více zvažují udržitelnost a dlouhodobost svých finančních závazků.⁴⁰

Z mezinárodního pohledu je relativní zadluženost českých domácností ve srovnání s ostatními členskými zeměmi Evropské unie zhruba poloviční, což sice teoreticky poskytuje prostor pro další zadlužení, je však třeba vzít na vědomí, jak jsou domácnosti proti dluhu zajištěny. Zjistíme tak, že oproti ostatním zemím eurozóny, jsou české domácnosti sice méně zadlužené, ale zároveň mají k dispozici nižší finanční aktiva ke krytí nákladů.⁴¹

2.3 Předlužení jako ekonomicko-sociální problém

Peníze nás provázejí v průběhu celého života a prakticky neustále nás nutí hledat rovnováhu mezi příjmy a výdaji. Jsou prostředkem k nákupu nejrůznějších věcí, ale i nezbytnou podmínkou k zajištění základních potřeb v podobě stravy, bydlení, ošacení, péče o zdraví atd.

Vedle čistě ekonomického rozměru však mají finance a finanční gramotnost také významný sociální rozměr. Nezodpovědné ekonomické chování a nekompetentní rozhodování a hospodaření s penězi vrhá často celé rodiny do nepříznivé sociální situace,

³⁹ Dubská, D. *Dluhy? České domácnosti o nich vědí své*. Statistika a my [online]. 2012, roč. 3, č. 6. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/140025BFDB/\\$File/1804120632_33.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/140025BFDB/$File/1804120632_33.pdf), cit. 12. 9. 2012.

⁴⁰ Dubská, D. *České domácnosti dluží bilion*. Krátká tematická analýza. [online]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/ckta120310.doc>, cit. 12. 9. 2012.

⁴¹ Géblová, A. *Inspirovalo nás i zahraničí, kde je dluh normou*. Statistika a my [online]. 2012, roč. 3, č. 6, cit. 12. 9. 2012. Dostupné na: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/140025BFD0/\\$File/1804120608_09.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/140025BFD0/$File/1804120608_09.pdf)

která s sebou nese značná sociální rizika v podobě sociálně patologických jevů a sociálního vyloučení.

Za sociálně patologické jsou považovány jevy, které jsou společností vnímány jako nežádoucí, protože porušují sociální normy. Mezi nejčastější sociálně patologické jevy vztahující se k problematice finanční gramotnosti řadíme předlužení, kriminalitu, alkoholismus, gamblerství, závislost na návykových látkách, agresí, násilí, šikanování a sebevražednost.⁴² Sociálním vyloučením pak označujeme proces „*vylučování jedinců či skupin obyvatelstva ze sociálního, ekonomického a kulturního života společnosti v důsledku nedostatečného přístupu nejen k rozdělovanému bohatství, ale i k dalším zdrojům, které jsou ve společnosti k dispozici.*“⁴³ K těmto základním zdrojům řadíme: zaměstnání, vzdělávání, bydlení, zdravotní péči a sociální ochranu.

Přestože finanční odborníci doporučují, aby občané za účelem udržení si „zdravých“ osobních a rodinných financí dodržovali základní pravidlo, a to „*žít podle svých příjmů, tj. snažit se přizpůsobovat výdaje tak, aby je bylo možné financovat z existujících příjmů a zadlužovat se jen v odůvodněných případech a účelně*“⁴⁴, tak se proces zadlužování neustále prohlubuje.

Daniel Hůla, expert pracující pro společnost Člověk v tísní, uvádí, že stejně jako v dalších evropských zemích, tak i v České republice se zadluženost postupně stává životním standardem a tempo zadlužování strmě roste. Na druhou stranu ale podotýká, že „*zadluženost je zbytečně demonizována, ve své podstatě jde o moderní výdobytek.*“⁴⁵ Má tím na mysli zejména fakt, že úroveň zadlužení České republiky zdaleka nepatří k těm nejhorším a dnešní moderní společnost funguje na principu zadlužení a peníze si půjčují státy, firmy i domácnosti. Za určitých okolností přináší zadlužení větší prosperitu, bohužel hospodářská krize posledních let provázená snižováním platů a nedostatkem pracovních příležitostí odhalila, že do prodlení se splácením se může dostat prakticky každý,

⁴² Vybíhal, V. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktualizované vydání Praha: Cofet, 2011, s. 41 - 42.

⁴³ Vybíhal, V. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktualizované vydání Praha: Cofet, 2011, s. 52.

⁴⁴ *Plánování osobních a rodinných financí*. [online]. Společný vzdělávací projekt finančních asociací a Ministerstva financí ČR. Dostupné z: <http://www.financnivzdelavani.cz/webmagazine/page.asp?idk=290>, cit. 9. 10. 2012.

⁴⁵ Čápková, H. *Zadlužení je moderní výdobytek*. Respekt [online]. 2012, roč. 23, č. 33, cit. 9. 10. 2012. Dostupné na: <http://respekt.ihned.cz/c1-56982940-zadluzeni-je-moderni-vydobytek>

a předlužení tak ohrožuje i spoustu zadlužených lidí, kteří dosud se splácením svých závazků neměli problém.

Zadlužení a předlužení jsou dva rozdílné pojmy, které je třeba od sebe důsledně odlišovat. Předlužením označujeme na rozdíl od zadlužení stav, „*kdy člověk není schopen plnit své finanční závazky*“⁴⁶, přičemž rozlišujeme tři stupně předlužení. První stupeň se vyznačuje neschopností splácet komerční půjčky, spotřebitelské úvěry a podobné dluhy, druhý stupeň provází platební neschopnost i v oblasti úhrady nákladů za bydlení a poslední třetí stupeň je spojován s nedostatkem prostředků na jídlo a oblečení.⁴⁷

Zatímco s nedostatkem prostředků na jídlo a oblečení se setkáváme méně, neplacení nájemného, energií a služeb spojených s užíváním bytu je celkem častým jevem. Důvodů k neplacení může být několik. Členové domácnosti jsou například schopni řádně hradit nájemné a poplatky za služby, ale nejsou schopni ufinancovat vysoké nedoplatky ročního vyúčtování spotřeby energií a vody, mají nečekané výdaje spojené s mimořádnou událostí v rodině (nemoc, pohřeb atd.) nebo neumějí pod vlivem apatie vyvolané představou bezvýchodné životní situace racionálně hospodařit. Mnohdy také dochází k situacím, kdy je před uhrazením každodenních a nezbytných potřeb upřednostňován nákup relativně nepotřebných předmětů.⁴⁸

Ke stavu předlužení se ale váží také další závažné problémy. Předlužení jedinci produktivního věku jsou prakticky demotivováni k legální práci v rámci oficiálního trhu práce, protože na část jejich mzdy, stejně tak jako na majetek, může být uvalena exekuce. Preferují proto spíše nelegální práci v kombinaci s pobíráním sociálních dávek, na jejichž poskytování se mohou stát postupem času zcela závislími. Navíc tyto dávky mnohdy neplní svůj účel, protože končí v rukou lichvářů a slouží výhradně k jejich obohacování. Právě u lichvářů a firem poskytujících tzv. rychlé půjčky si totiž předlužení jedinci často půjčují další peníze, aby je mohli použít na splacení toho, co již dluží, nebo aby v důsledku neplacení nájemného odvrátili hrozící vystěhovávání z bytu či exekuci majetku. Jenže vysoké

⁴⁶ Vybíhal, V. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktualizované vydání Praha: Cofet, 2011, s. 51.

⁴⁷ *Předlužení - otázky a odpovědi*. [online]. Internetové stránky Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Dostupné z: <http://www.ey2010.cz/predluzeni/predluzeni-otazky-a-odpovedi/>, cit. 9. 10. 2012.

⁴⁸ Vybíhal, V. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktualizované vydání Praha: Cofet, 2011, s. 56.

úroky za tyto služby způsobují, že výše dlužných částek během krátké doby narůstá do takové úrovně, jež je pro většinu předlužených jedinců závislých na sociálních dávkách fakticky nesplacitelná a uvěznuje je a jejich blízké v koloběhu tzv. dluhové pasti provázené materiální chudobou, rizikovým životním stylem spojeným s vystavením dalším sociálně patologickým jevům a postupným vytlačováním na okraj společnosti mezi znevýhodněné skupiny obyvatelstva.⁴⁹

Předlužení se dotýká převážně sociálně znevýhodněných jedinců či skupin obyvatelstva, jedná se o osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách, rodiče samoživitele, početné rodiny, rodiny s jedním příjmem, nezaměstnané, mladé lidi, starší osoby a osoby zdravotně postižené, osoby po návratu z výkonu trestu, po ukončení ústavní nebo ochranné výchovy a náhradní rodinné péče. Přesto, jak již bylo dříve naznačeno, mohou v životě člověka nastat takové změny a situace, že se do problému s předlužením může dostat téměř každý z nás. Předlužení způsobují nedostačující příjmy spojené například s nezaměstnaností, nízkou kvalitací, neúspěšným podnikáním nebo neočekávanou událostí v rodině v podobě nemoci, invalidity či úmrtí partnera. Ale mohou jej zapříčinit také zbytečně vysoké výdaje domácností a nedostatečná právní ochrana spotřebitele, kdy méně finančně gramotní občané doplácí na svá vlastní neuvážená rozhodnutí, snadněji podléhají predátorským praktikám některých poskytovatelů půjček a úvěrů a dostanou-li se do potíží se splácením svých závazků, chybí jim potřebné informace a dovednosti, aby jednání s úřady a soudy zvládli.⁵⁰

Růstu zadlužení a potíží s předlužením napomáhá také změna náhledů na to, jak s penězi nakládat, a příklon ke konzumnímu životnímu stylu. Situaci ještě umocnily svým snažením peněžní instituce, které zacílily svoje marketingové strategie na domácnosti a snížením úroků a cílenou reklamou začaly uměle touhu spotřebitele po nakupování podněcovat.⁵¹

⁴⁹ Vybíhal, V. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktualizované vydání Praha: Cofet, 2011, s. 55 - 56.

⁵⁰ *Předlužení - otázky a odpovědi*. [online]. Internetové stránky Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Dostupné z: <http://www.ey2010.cz/predluzeni/predluzeni-otazky-a-odpovedi/>, cit. 9. 10. 2012.

⁵¹ Vybíhal, V. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktualizované vydání Praha: Cofet, 2011, s. 55.

Zkušenosti poraden pro pomoc dlužníkům ukazují, že jejich typické klienty lze charakterizovat jako osoby či rodiny střední třídy, jejichž čistý měsíční příjem se pohybuje okolo osmnácti tisíc korun, dále jako osoby s nízkou finanční gramotností, které řeší uspokojování svých potřeb nebo nepříznivou sociální situaci čerpáním půjček a spotřebních úvěrů, a mladé lidi či rodiny, kteří podlehnou reklamním trikům a uvěří, že půjčit si peníze není v podstatě žádný problém a že půjčení peněz nic nestojí.⁵²

Každý předlužený jedinec přitom představuje pro společnost a státní rozpočet nemalé finanční náklady. Již tím, že pobírá sociální dávky, je nezaměstnaný nebo pracuje avšak na nelegálním trhu práce, způsobuje nárůst transferových plateb státu a pokles jeho daňových příjmů. Kromě toho ale dochází také ke zvýšení celospolečenských nákladů spojených s bojem proti sekundárním důsledkům předlužení, kam řadíme například zvýšené náklady na sociální služby, boj proti kriminalitě apod.⁵³

⁵² *Předlužení - otázky a odpovědi.* [online]. Internetové stránky Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Dostupné z: <http://www.ey2010.cz/predluzeni/predluzeni-otazky-a-odpovedi/>, cit. 9. 10. 2012.

⁵³ Vybíhal, V. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti.* 2. aktualizované vydání Praha: Cofet, 2011, s. 55.

3 VÝCHOVA A VZDĚLÁVÁNÍ K FINANČNÍ GRAMOTNOSTI

3.1 Charakteristika základního vzdělávání

Vzdělávání je jedním z hlavních prostředků rozvoje finanční gramotnosti a lze jej vymezit jako „proces záměrného a organizovaného osvojování poznatků, dovedností, postojů, aj., typicky realizovaných prostřednictvím školního vyučování.“⁵⁴ Jedná se přitom o proces dlouhodobý, institucionalizovaný, který realizují profesionální edukátoři, tj. učitelé, a který je obvykle legislativně vymezen.⁵⁵ Vzhledem k tematickému zaměření bakalářské práce se budu dále v této kapitole věnovat zejména rozboru vzdělávání základního.

Legislativní a obsahový rámec vzdělávací soustavy České republiky je upraven kurikulárními dokumenty, které jsou vytvářeny na dvojí úrovni:

- **státní** - tvoří Národní program vzdělávání, jenž chápe počáteční vzdělávání jako celek, a rámcové vzdělávací programy vymezující závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy, tj. předškolní, základní a střední vzdělávání,
- **školní** - představují školní vzdělávací programy, podle nichž probíhá vzdělávání na jednotlivých konkrétních školách.

Základní vzdělávání upravuje zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání a uskutečňuje se prostřednictvím oboru vzdělání základní škola.⁵⁶

Tím, že se jedná o vzdělávací etapu povinnou pro všechny, vytváří základ pro celoživotní učení u celé populace. Proto je velmi důležité „*jaké vzdělávací příležitosti nabízí, jaké prostředí pro vzdělávání vytváří, jak motivuje k učení, jak ovlivňuje rozvoj osobnosti každého žáka, jak ho připravuje na soužití a spolupráci s druhými, jak ho vybavuje pro osobní život a zaměstnání a pro adaptaci v současném dynamickém světě.*“⁵⁷

⁵⁴ Průcha, J. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 2. akt. vydání. Praha: Portál, 2006, s. 17.

⁵⁵ Průcha, J. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 2. akt. vydání. Praha: Portál, 2006, s. 18.

⁵⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2007. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content>, cit. 2. 11. 2012, s. 9 - 11.

⁵⁷ *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2011. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/pdf/bilakniha.pdf>, cit. 21. 11. 2012, s. 47.

Základní vzdělávání se dělí na dva obsahově, organizačně a didakticky navazující stupně, tj. první stupeň (první až pátý ročník) a druhý stupeň (šestý až devátý ročník), jejichž cílem je vybavit žáky souborem klíčových kompetencí, které představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. Jsou jimi:

- **kompetence k učení**, které mají žáka naučit operovat s obecně užívanými pojmy a termíny, vyhledávat a dále pracovat s potřebnými informacemi a volit a využívat vhodné efektivní metody učení,
- **kompetence k řešení problémů** vedou žáky k vnímání a pochopení nejrůznějších problémových situací ve škole i mimo ni, učí žáky vyhledávat informace vhodné k jejich zdolávání a podněcují k samostatnému řešení problémů s důrazem na uvědomění si vlastní zodpovědnosti za rozhodnutí a následky svých činů,
- **kompetence komunikativní** posilují schopnost žáků logicky, výstižně a kultivovaně formulovat a vyjadřovat vlastní myšlenky a názory, a to jak v písemném, tak ústním projevu. Žáci si osvojují schopnost naslouchat a porozumět druhým lidem, rozumět různým typům sdělení z nejrůznějších informačních a komunikačních zdrojů a využívat tyto technologie k rozvoji účinné komunikace s okolním světem,
- **kompetence sociální a personální** umožňují rozvíjet účinnou spolupráci ve skupině a podporují utváření pozitivní přátelské atmosféry v týmu, učí žáky ohleduplnosti a úctě při jednání s druhými lidmi nebo nabídnout pomoc či v případě potřeby o ni požádat,
- **kompetence občanské** mají za cíl, aby žáci respektovali přesvědčení druhých lidí, vážili si jejich vnitřních hodnot a byli schopni se vcítit do druhého člověka a jeho situace. Žáci mají patřičné znalosti zákonů a společenských norem a jsou si vědomi svých práv a povinností. Jsou také schopni zodpovědně se rozhodovat a dokáží ocenit a chránit naše tradice a kulturní i historické dědictví,
- **kompetence pracovní**, díky nim žáci používají bezpečně a účinně nástroje a vybavení a dodržují jasně formulovaná pravidla a pracovní postupy činností. Získané znalosti z jednotlivých vzdělávacích oblastí využívají ke svému dalšímu

rozvoji a přípravě na budoucnost. Žáci také chápou podstatu, cíl a riziko podnikání a rozvíjejí své podnikatelské myšlení.⁵⁸

Vzdělávání na prvním stupni je charakteristické přechodem z předškolního vzdělávání a výchovy v rodině v pravidelné a systematické vzdělávání. Nástup do školy je jedním z nejnáročnějších období, s kterým se během svého života setkáváme, „*přináší časové a režimové změny, jiný a pravidelnější způsob práce, nové prostředí, lidi a vztahy, změny ve stravovacím, pitném či pohybovém režimu.*“⁵⁹

První stupeň základní školy je založen na poznávání, respektování a rozvíjení individuálních potřeb, možností a zájmů jednotlivých žáků a je koncipován tak, aby žáky podněcoval k dalšímu učení a poznání a formoval v nich vědomí, že je vždy možné nalézt vhodný způsob řešení problému. Na druhém stupni si žáci osvojují vědomosti, dovednosti a návyky umožňující samostatné učení a utváření hodnot a postojů vedoucích k uvážlivému a kultivovanému chování, k zodpovědnému rozhodování a respektování práv a povinností občana. Vzdělávání je postaveno na širokém rozvoji zájmů žáků, na jejich vyšších učebních možnostech a na provázanosti vzdělávání a života školy se životem mimo školu. Žákům je již možné zadávat náročnější úkoly a delegovat na ně více odpovědnosti ve vzdělávání i v organizaci života školy.⁶⁰

3.2 Finanční gramotnost v systému českého školství

Finanční gramotnost v České republice „*dříve znamenala, jako základ výchovy mladých v rodině i ve škole, v podstatě umění nebo schopnost hospodařit se svým majetkem a penězi.*“⁶¹

Prvky finanční gramotnosti, známé dnes prostřednictvím Národní strategie finančního vzdělávání, můžeme nalézt již v dřívějších školních osnovách pro základní školy v podobě dílčích oblastí, jde například o úrokový počet v matematice či některé

⁵⁸ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2007. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content>, cit. 2. 11. 2012, s. 14 - 17.

⁵⁹ *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2011. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/pdf/bilakniha.pdf>, cit. 21. 11. 2012, s. 47.

⁶⁰ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2007. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content>, cit. 2. 11. 2012, s. 12.

⁶¹ Vybíhal, V. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktualizované vydání Praha: Cofet, 2011, s. 15.

základní informace o penězích a financích. Na středních školách s ekonomickým zaměřením bylo finanční vzdělávání na rozdíl od škol jiného typu, kde se problematice nevěnovala tolik pozornost, zastoupeno poměrně silně. Přesto však v rámci osnov a prvních verzí rámcových vzdělávacích programů pro základní školy nešlo o ucelené pokrytí finančního vzdělávání.

Pokrytí mezeru ve školním vzdělávání se zejména po roce 2000 snažily neziskové organizace se svými projekty a programy, které prostřednictvím učebnic, pracovních sešitů, her či ucelených kurzů a seminářů měly žákům, ale i učitelům přiblížit problematiku finančního vzdělávání. Ani tyto aktivity ale nebyly dostatečně koordinovány a povědomí o jejich existenci bylo mezi žáky a učiteli poměrně nízké.⁶²

V 90. letech minulého století v reakci na přechod ekonomiky k tržnímu hospodářství došlo k umocnění potřeby finanční gramotnosti v každodenním životě. V ekonomice centrálně plánované, totiž „*finanční trh prakticky neexistoval, resp. byl omezen na několik jednoduchých produktů, a dopady asymetrie mezi nabídkou a poptávkou byly minimalizovány. Přechodem na tržní hospodářství v demokratické společnosti však došlo ke skokové změně v oblasti financí.*“⁶³

Dnes je finanční trh daleko složitější a pro porozumění službám a produktům, které nabízí, je třeba větší míra znalostí, zkušeností a schopností se orientovat než kdykoliv předtím. V souvislosti s tímto faktem konstatovala na První mezinárodní konferenci k finanční gramotnosti konané v Praze dne 31. října 2008 RNDr. Alena Palečková, t. č. předsedkyně Výboru pro zdravotnictví a sociální politiku Senátu Parlamentu České republiky, smutnou realitu, totiž že „*konzumní trendy představované různými subjekty, které nyní válčují celý svět, u nás našly nepřípravenou a v pravém slova smyslu finančně negramotnou společnost, která jim umožňuje vytvářet obrovské zisky bez ohledu na osobní, sociální i celospolečenské dopady.*“⁶⁴

⁶² Dvořáková, Z., Smrčka, L. a kol. *Finanční vzdělávání pro střední školy. Se sbírkou řešených příkladů na CD*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 28.

⁶³ Dvořáková, Z., Smrčka, L. a kol. *Finanční vzdělávání pro střední školy. Se sbírkou řešených příkladů na CD*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 28.

⁶⁴ Vybíhal, V. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktualizované vydání Praha: Cofet, 2011, s. 15.

Systematickým přístupem rozvíjí Česká republika finanční vzdělávání od roku 2006, a to v návaznosti na usnesení č. 1594 ze dne 7. prosince 2005, kterým vláda uložila ministru financí, ministryni školství, mládeže a tělovýchovy a ministru průmyslu a obchodu povinnost vypracovat ve lhůtě do 30. září 2006 **Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách.**

Na jeho tvorbě se mimo zástupců výše uvedených ministerstev podílely také organizace podřízené Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy, a to Výzkumný ústav pedagogický a Národní ústav odborného vzdělávání, které byly od 1. července 2011 spolu s Institutem pedagogicko-psychologického poradenství sloučeny v jednu nástupnickou organizaci s názvem Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. Ke spolupráci byl přizván i zástupce obchodních akademií.⁶⁵

3.3 Standardy finanční gramotnosti

Součástí Systému budování finanční gramotnosti na základních a středních školách jsou **Standardy finanční gramotnosti pro žáka prvního a druhého stupně základní školy a pro žáka střední školy** (ty jsou současně standardem pro dospělého občana). Vycházejí z definice finanční gramotnosti obsažené v Národní strategii finančního vzdělávání a vymezují cílový stav úrovně finanční gramotnosti, kterého má být u příslušné cílové skupiny dosaženo.

Standard finanční gramotnosti pro základní vzdělávání formuluje obsah a výsledky vzdělávacího procesu v následujících třech tematických okruzích: **Peníze, Hospodaření domácnosti a Finanční produkty** (viz. Obr. 2). Standard pro střední vzdělávání je navíc rozšířen také o oblast práv spotřebitele. Obsahem označujeme souhrn doporučeného učiva a výsledky pak navrhnuté očekávané výstupy.⁶⁶

⁶⁵ *Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách* [online]. Praha: společný dokument Ministerstva financí, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva průmyslu a obchodu, 2007. Akt. znění. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/>, cit. 4. 10. 2012, s. 3.

⁶⁶ Hesová, A., Zelendová, E. *Finanční gramotnost ve výuce - metodická příručka* [online]. Národní ústav pro vzdělávání, divize VÚP, 2011. ISBN 978-80-86856-76-6. Dostupné na: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/11/Financni_gramotnost_ve_vyuce_definitivni.pdf, cit. 2. 10. 2012.

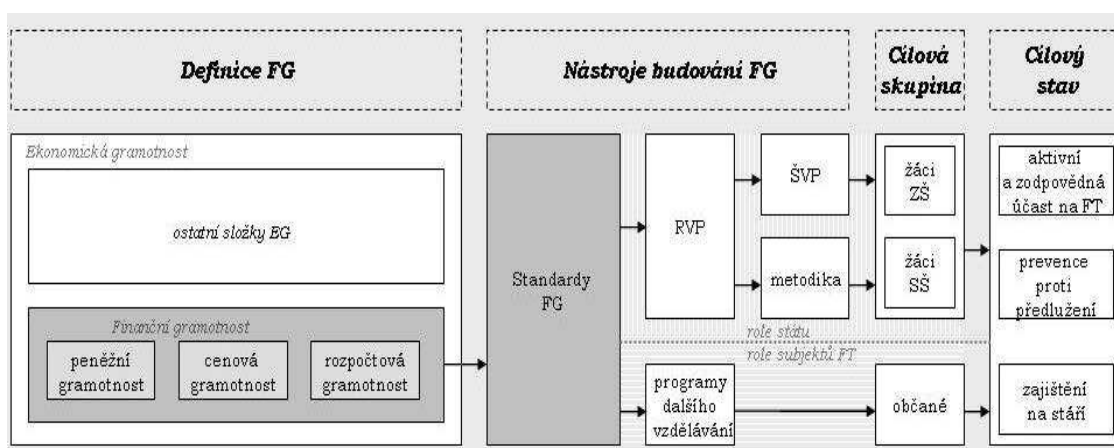
Obr. 2. Standard finanční gramotnosti pro základní vzdělávání

Peníze	
1. stupeň ZŠ	2. stupeň ZŠ
Obsah	Obsah
- hotovostní a bezhotovostní forma peněz	- nakládání s penězi
- způsoby placení	- tvorba ceny
- banka jako správce peněz	- inflace
Výsledky	Výsledky
- používá peníze v běžných situacích	- na příkladech ukáže vhodné využití různých nástrojů hotovostního a bezhotovostního placení
- odhadne a zkontroluje cenu nákupu a vrácené peníze	- na příkladu ukáže tvorbu ceny jako součet nákladů, zisku a DPH
	- objasní vliv nabídky a poptávky na tvorbu ceny a její změny
	- popíše vliv inflace na hodnotu peněz
Hospodaření domácnosti	
1. stupeň ZŠ	2. stupeň ZŠ
Obsah	Obsah
- rozpočet, příjmy a výdaje domácnosti	- rozpočet domácnosti, typy rozpočtu, jejich odlišnosti
- nárok na reklamaci	- základní práva spotřebitelů
Výsledky	Výsledky
- na příkladu ukáže, proč není možné realizovat všechny chtěné výdaje	- sestaví jednoduchý rozpočet domácnosti, uvede hlavní příjmy a výdaje domácnosti, rozliší pravidelné a jednorázové příjmy a výdaje, zváží nezbytnost jednotlivých výdajů
	- objasní princip vyrovnaného, schodkového a přebytkového rozpočtu
	- vysvětlí, jak se bránit v případě porušení práv spotřebitele
Finanční produkty	
1. stupeň ZŠ	2. stupeň ZŠ
Obsah	Obsah
- úspory	- služby bank, aktivní a pasivní operace
- půjčky	- produkty finančního trhu pro investování a pro získání prostředků
	- pojištění
	- úročení
Výsledky	Výsledky
- vysvětlí, proč spořit, kdy si půjčovat a jak vracet dluhy	- uvede příklady použití debetní a kreditní platební karty, vysvětlí jejich omezení
	- uvede a porovná nejobvyklejší způsoby nakládání s volnými prostředky (spotřeba, úspory, investice)
	- uvede a porovná nejčastější způsoby krytí deficitu (úvěry, splátkový prodej, leasing)
	- vysvětlí význam úroku placeného a přijatého
	- uvede nejčastější druhy pojištění a navrhne, kdy je využít

Zdroj: Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách. Akt. znění. Praha: společný dokument Ministerstva financí, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva průmyslu a obchodu, 2007, s. 12 - 13.

Standards mají v praxi dvojí využití, primárně slouží k rozvoji samotného vzdělávání, kdy v případě počátečního vzdělávání jsou standardy pro základní a střední školy zaváděny do rámcových vzdělávacích programů a u dalšího vzdělávání jsou východiskem při tvorbě konkrétních vzdělávacích programů a aktivit pro žáky i dospělé (viz. Obr. 3), ale lze je využít i při měření úrovně finanční gramotnosti.⁶⁷

Obr. 3. Role standardů finanční gramotnosti

Zdroj: Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách. Akt. znění. Praha: společný dokument Ministerstva financí, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva průmyslu a obchodu, 2007, s. 9.

3.4 Postavení finanční gramotnosti v Rámcovém vzdělávacím programu

Pro realizaci základního vzdělávání je vydáván **Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání**. Aktuální znění tohoto dokumentu je platné od 1. září 2010 a vzdělávací obsah základního vzdělávání je zde orientačně rozdělen do devíti vzdělávacích oblastí, které jsou tvořeny jedním nebo více obsahově blízkými vzdělávacími obory, jimiž jsou:

- Jazyk a jazyková komunikace (Český jazyk a literatura, Cizí jazyk)⁶⁸
- Matematika a její aplikace
- Informační a komunikační technologie

⁶⁷ Dvořáková, Z., Smrčka, L. a kol. *Finanční vzdělávání pro střední školy. Se sbírkou řešených příkladů na CD*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 33.

⁶⁸ Není-li vzdělávací oblast dále rozvedena rozdělením v závorce platí, že je tvořena jedním vzdělávacím oborem, který je svým názvem totožný právě s danou vzdělávací oblastí.

- Člověk a jeho svět
- Člověk a společnost (Dějepis, Výchova k občanství)
- Člověk a příroda (Fyzika, Chemie, Přírodopis, Zeměpis)
- Umění a kultura (Hudební výchova, Výtvarná výchova)
- Člověk a zdraví (Výchova ke zdraví, Tělesná výchova)
- Člověk a svět práce.⁶⁹

V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání přímo pojem finanční gramotnost nenalezneme, existuje zde však prostor k jejímu rozvoji. S problematikou financí se setkáváme ve vzdělávací oblasti **Člověk a jeho svět**, **Člověk a společnost**, a to ve vzdělávacím oboru Výchova k občanství, a ve vzdělávací oblasti **Člověk a svět práce**.⁷⁰

Vzdělávací oblast Člověk a jeho svět je určena pro první stupeň základní školy a problematika financí je zde zahrnuta v tematickém celku Lidé kolem nás, kde je mezi očekávanými výstupy formulován požadavek, aby se žák orientoval v základních formách vlastnictví a uměl používat peníze v běžných situacích. Oblast je možné rozšířit o cíl zaměřený na vedení žáků k orientaci v problematice peněz a cen a k odpovědnému spravování osobního rozpočtu, který odpovídá definici finanční gramotnosti pro první stupeň základního vzdělávání.⁷¹

Mimo to lze implicitní pobídky k rozvoji finanční gramotnosti spatřovat také v pasážích, kde se hovoří o dovednostech pro praktický život, o organizaci života v rodině, o právech a povinnostech a o problémech provázejících soužití lidí.⁷²

Pro druhý stupeň základní školy je určena vzdělávací oblast Člověk a společnost, kde se s prvky finančního vzdělávání setkáváme nejčastěji. Za podněty k finanční gramotnosti považujeme všechny oblasti, které odkazují k řešení problémů v reálných

⁶⁹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2007. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content>, cit. 2. 11. 2012, s. 18.

⁷⁰ *Gramotnost ve vzdělávání – soubor studií* [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2011. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/uploads/Publikace/vup/>, cit. 2. 10. 2012, s. 68.

⁷¹ *Gramotnost ve vzdělávání - příručka pro učitele* [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2010. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/uploads/Publikace/vup/>, cit. 2. 10. 2012, s. 48.

⁷² *Gramotnost ve vzdělávání – soubor studií* [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2011. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/uploads/Publikace/vup/>, cit. 2. 10. 2012, s. 68.

životních situacích a odkazují na hospodářský život a odpovědné chování a jednání. Nejvíce prostoru pro rozvoj finančního vzdělávání nám pak poskytuje vzdělávací obor Výchova k občanství, a to v tematických celcích Stát a hospodářství, Stát a právo a Člověk ve společnosti.⁷³

Mezi očekávanými výstupy tematického celku Stát a hospodářství nalezneme požadavek, aby byl žák schopen rozlišovat a porovnávat různé formy vlastnictví, dokázal dodržovat zásadu hospodárnosti, popsal a objasnil vlastní způsoby zacházení s penězi a se svým i svěřeným majetkem a byl schopen vyhýbat se rizikům v hospodaření s penězi. Umí vysvětlit, jakou funkci plní banky a jaké služby občanům nabízejí. Rozlišuje, ze kterých zdrojů pocházejí příjmy státu a do kterých oblastí stát směřuje své výdaje, včetně příkladů dávek a příspěvků, které ze státního rozpočtu občané získávají. Dokáže také porovnat úlohu výroby, obchodu a služeb, uvede příklady jejich součinnosti a na příkladu chování kupujících a prodávajících vyloží podstatu fungování trhu.

Cílem tematického celku Stát a právo je naučit žáky objasnit význam právní úpravy důležitých vztahů (například vlastnictví, pracovního poměru atd.), provádět jednoduché právní úkony, chápat jejich důsledky a uvést příklady některých smluv upravujících občanskoprávní vztahy (například koupě, oprava či pronájem věci).

Tematický celek Člověk ve společnosti poskytuje v rámci očekávaných výstupů prostor pro rozvoj kritického přístupu žáků k některým mediálními informacím a pro vyjádření postoje žáka k působení propagandy a reklamy na veřejné mínění a chování lidí. Umožňuje též zhodnocení významu vzájemné solidarity mezi lidmi a vyjádření vlastních možností, jak je možné v případě potřeby pomáhat lidem v nouzi či v situacích ohrožení. Žák se také učí posoudit a na příkladech doložit přínos spolupráce lidí při řešení konkrétních úkolů a dosahování některých cílů v rodině, ve škole, v obci.⁷⁴

Poslední uvedená vzdělávací oblast Člověk a svět práce je předepsána pro první i druhý stupeň základního vzdělávání, přičemž na prvním stupni jsou jako povinné předepsány čtyři tematické okruhy a na druhém stupni je povinný pouze tematický okruh

⁷³ *Gramotnost ve vzdělávání – soubor studií* [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2011. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/uploads/Publikace/vup/>, cit. 2. 10. 2012, s. 68 - 69.

⁷⁴ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2007. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content>, cit. 2. 11. 2012, s. 48 - 50.

Člověk a svět práce a k němu si škola vybírá minimálně jeden další tematický okruh ze sedmi nabízených, tj. Práce s technickými materiály, Design a konstruování, Pěstitelské práce a chovatelství, Provoz a údržba domácnosti, Příprava pokrmů, Práce s laboratorní technikou či Využití digitálních technologií. S finančním vzděláváním se v rámci této vzdělávací oblasti můžeme setkat v pasážích zaměřených na provoz a údržbu domácnosti a v pasážích, kde se hovoří o uplatnění člověka v dalším životě.⁷⁵

Tematický celek Provoz a údržba domácnosti zahrnuje v očekávaných výstupech požadavek na provádění jednoduchých operací platebního styku a domácího účetnictví, není však pro školy povinný, a tak se s jeho výukou nemusejí setkat všichni žáci základních škol. Naopak velký důraz je kladen na výstupy tematického celku Člověk a svět práce, kde je formulováno očekávání, že se žák orientuje v pracovních činnostech vybraných profesí, posoudí své možnosti při rozhodování o volbě vhodného povolání a profesní přípravy, využije profesní informace a poradenské služby pro výběr vhodného vzdělávání a prokáže v modelových situacích schopnost prezentace své osoby při vstupu na trh práce.⁷⁶

Důležitým článkem souvisejícím s finančním vzděláváním je bezesporu i vzdělávací oblast Matematika a její aplikace, měla by totiž žáky vést k využívání matematických dovedností k řešení praktických úloh ze světa financí.

Další potencionální výzvy k rozvoji finanční gramotnosti je možné spatřit také v průřezových tématech, která v Rámcovém vzdělávacím programu reprezentují aktuální okruhy problémů současného i budoucího světa a poskytují prostor pro rozvoj osobnosti žáka zejména v oblasti postojů a hodnot. Jedná se o Osobnostní a sociální výchovu, kde se finanční vzdělávání nejvíce prolíná s tematickým okruhem Morální vývoj, protože ke každodennímu rozhodování, včetně rozhodování finančního, přistupují i etická kritéria a dále Mediální výchovu, učící žáky dovednosti analýzy informací a kritického odstupu od mediálních sdělení, která mají často povahu cenových triků a klamavé nabídky. Média

⁷⁵ *Gramotnost ve vzdělávání – soubor studií* [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2011. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/uploads/Publikace/vup/>, cit. 2. 10. 2012, s. 69.

⁷⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2007. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content>, cit. 2. 11. 2012, s. 84 - 86.

totiž mají zásadní vliv na finanční chování občanů na trhu s finančními prostředky a tuto skutečnost nelze opomíjet.⁷⁷

Ve všech výše uvedených případech se nejedná o systematické začlenění finanční gramotnosti do kurikulárních dokumentů tak, jak je požadováno v akčním plánu Národní strategie finančního vzdělávání.

Je ale třeba říci, že Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy již dříve vyslovilo požadavek na implementaci Standardu finanční gramotnosti pro základní vzdělávání do Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, a to při jeho nejbližší revizi.⁷⁸

Tato revize proběhla koncem roku 2012 a upravený Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, který plně reflektuje očekávané výstupy stanovené ve Standardech finanční gramotnosti pro základní vzdělávání, bude pro školy účinný a závazný k datu 1. září 2013.⁷⁹

Uvedená změna neznamena vznik nových učebních předmětů. Problematika finanční gramotnosti zůstává nadále součástí výše uvedených vzdělávacích oblastí, avšak nově je učivo žáků základních škol rozšířeno o některé finanční pojmy z oblasti peněžní, cenové a rozpočtové gramotnosti. Cílem je, aby si žáci osvojili dovednosti potřebné k tomu, aby byli schopni sestavit rodinný rozpočet, vyhnuli se rizikovému hospodaření s penězi a dokázali si vybrat vhodný finanční produkt odpovídající jejich potřebě a možnostem apod.⁸⁰

⁷⁷ *Gramotnost ve vzdělávání - příručka pro učitele* [online]. Praha:Výzkumný ústav pedagogický, 2010. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/uploads/Publikace/vup/>, cit. 2. 10. 2012, s. 48 - 49.

⁷⁸ *Gramotnost ve vzdělávání – soubor studií* [online]. Praha:Výzkumný ústav pedagogický, 2011. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/uploads/Publikace/vup/>, cit. 2. 10. 2012, s. 70 - 71.

⁷⁹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2013. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program>, cit. 2. 2. 2013.

⁸⁰ Daňková, J. *Školy naučí žáky zacházet s penězi i první pomoc*. Hospodářské noviny, roč. 56, 7. 11. 2012, č. 217, s. 4.

3.5 Rozvoj finanční gramotnosti v rámci výchovy v rodině

Vedle školního vzdělávání má výrazný vliv na formování finanční gramotnosti také výchova v rodině, přičemž výchovou v pedagogickém pojetí označujeme „*záměrné působení na osobnost jedince s cílem dosáhnout změn v různých složkách osobnosti.*“⁸¹

V pedagogické praxi tvoří výchova a vzdělávání jeden integrovaný celek označovaný jako výchovně-vzdělávací proces. Přesto pokud hovoříme o výchovné funkci školy, dominuje jí především proces vzdělávací (někdy se přímo hovoří o samostatné vzdělávací funkci) a výchovné působení se orientuje hlavně na kognitivní složku, zatímco rodina je institucí formující v základních obrysech především složku emotivní a konativní, tj. vytváří povahové vlastnosti, návyky, modely chování.⁸²

Výsadní postavení rodiny ve výchovném procesu je dáno již tím, že rodinu chápeme jako prvního výchovného činitele, ale pramení také z významných sociálních situací, které rodina během života napomáhá jedinci zvládat. Jedním z prvních takovýchto úkolů je příprava dítěte na vstup do školy či pozdější rozhodování o profesní dráze. V neposlední řadě rodina připravuje jedince také na založení vlastní rodiny a je prokázáno, že rozhodující vzory a návyky si člověk do svého vlastního života a rodiny přináší z rodiny původní.⁸³

Právě z tohoto hlediska je nesmírně důležité, aby rodiče se svými dětmi o penězích mluvili a v otázce peněz je vychovávali. Návyky týkající se finanční problematiky jsou totiž pro finanční budoucnost každého člověka významné a ovlivňují jeho vztah k penězům i to, jak s nimi bude dále nakládat poté, co se finančně osamostatní. Jedinec si tyto návyky osvojuje především ze svého nejbližšího okolí, proto se v tomto ohledu vliv rodičů a způsob finančního hospodaření a plánování v rodině považuje za velmi silný.⁸⁴

„*Všudypřítomné reklamy, lákadla a spotřebitelské svody dnes řešení problému „děti a peníze“ rodičům hodně ztížily.*“⁸⁵ Děti se totiž stávají vyhledávanou cílovou

⁸¹ Průcha, J. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 2. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2006, s. 17.

⁸² Kraus, B., Jůzl, M., Tannenbergerová M. *Teorie výchovy*. Brno: IMS, 2011, s. 58.

⁸³ Kraus, B., Jůzl, M., Tannenbergerová M. *Teorie výchovy*. Brno: IMS, 2011, s. 58.

⁸⁴ *Finanční vzdělávání dětí*. [online]. Společný vzdělávací projekt finančních asociací a Ministerstva financí ČR. Dostupné z: http://www.financnivzdelavani.cz/data/articles/down_38.pdf, cit. 9. 10. 2012.

⁸⁵ *Dětské finance*. [online]. Společný vzdělávací projekt finančních asociací a Ministerstva financí ČR. Dostupné z: http://www.financnivzdelavani.cz/data/articles/down_33.pdf, cit. 9. 10. 2012.

reklamní skupinou, a sílí tak tlak vyvíjený na ně jak ze strany reklamy, tak i obchodů či samotných vrstevníků. Podle psychologů vnímají televizní reklamu děti již ve věku dvou let a po rodičích požadují to, na co je reklama láká. O utrácení peněz toho děti většinou vědí dost, o tom, jak se peníze vydělávají a kolik za tím stojí námahy, však nikoliv.⁸⁶ Napomáhá tomu i skutečnost, kdy ze strany rodičů často dochází k situacím, kdy se jim před dětmi o penězích mluvit nechce, zdráhají se děti poučit o zásadách, bez nichž se nedokáží orientovat v této oblasti a peníze zůstávají ať už z jakéhokoliv důvodu tabuizovány.⁸⁷

S výchovou dětí v oblasti financí by rodiče rozhodně neměli otálet a měli by s ní začít co nejdříve, přiměřeně věku a zájmu dítěte. S prvními zvědavými otázkami na toto téma se můžeme setkat již u předškolních dětí.

Ve věku tří až pěti let ještě děti nemají schopnost logického uvažování o příčinách a následcích a chybí jim jakákoliv představa o tom, co jsou peníze a jak se získávají nebo jaký význam má proces placení či výroby.⁸⁸

V tomto věku je například možné číst dětem výchovné pohádky o penězích, bohatství a pokladech, hrát s nimi hry s dětskými penězi či třídít tyto peníze podle velikosti a skládat z nich hromádky. Jakmile se děti naučí alespoň trochu počítat, lze zařadit také hry na prodavače a zákazníka. Při nakupování je pak vhodné s dětmi mluvit o tom, kolik co stojí, ukazovat jim výrobky různých značek a cen a porovnávat je. Již takto malé děti se potřebují naučit rozlišovat mezi tím, co skutečně potřebují a co chtějí, a vedeny by měly být i ke spoření. K tomuto účelu je vhodnou pomůckou dětská pokladnička, kam je možné společně každý den uložit několik mincí a ty po vzájemné domluvě v kratším časovém intervalu dítě může vybrat a utratit. Delší časový interval spoření psychologové nedoporučují, jelikož menší děti ještě neudrží svůj zájem, pokud se delší dobu nedostaví odměna. Vysvětlení, že některé věci jsou prostě drahé a na jejich nákup je třeba si naspořit postupně, by však nemělo chybět.⁸⁹

⁸⁶ *Dětské finance*. [online]. Společný vzdělávací projekt finančních asociací a Ministerstva financí ČR. Dostupné z: http://www.financnivzdelavani.cz/data/articles/down_33.pdf, cit. 9. 10. 2012.

⁸⁷ Laniado, N. *Děti a peníze*. Praha: Portál, 2012, s. 83.

⁸⁸ Laniado, N. *Děti a peníze*. Praha: Portál, 2012, s. 60.

⁸⁹ *Dětské finance*. [online]. Společný vzdělávací projekt finančních asociací a Ministerstva financí ČR. Dostupné z: http://www.financnivzdelavani.cz/data/articles/down_33.pdf, cit. 9. 10. 2012.

V šesti až sedmi letech již děti rozliší jednotlivé bankovky, a to na základě jejich velikosti nebo podle počtu vytištěných nul. Začínají chápat souvislost mezi cenou předmětu a částkou vynaloženou na jeho zaplacení a postupně si také uvědomují, že dospělí docházejí do zaměstnání proto, aby vydělali peníze. O bankách uvažují jako o institucích, kam lidé ukládají peníze, které se jim nevejdou do peněženky, nebo aby je neztratili či jim je někdo neukradl.⁹⁰

Toto období je vhodné k tomu, aby rodiče své děti seznámili s tokem peněz v rodině. Děti by měly mít přehled o všech nezbytných výdajích například na jídlo, nájem, oblečení, dopravu, kulturu aj. a pokud je to možné, tak návštěvou zaměstnání rodičů a poučením o povinnosti odvádět část z výdělku státu získat představu o ceně práce a vztahu mezi prací, mzdou a daněmi.⁹¹

Mezi sedmým a devátým rokem věku si děti osvojují znalosti základních početních úkonů, s čímž je spojeno i pochopení procesu použití peněz při nákupu a prodeji. U většiny dětí v tomto věku i nadále přetrvávají zkreslené představy o souvislosti práce a výdělku a o tom, kde banky berou peníze, které půjčují, protože stále ještě neznají souvislost mezi vklady a půjčkami. Nejčastěji se domnívají, že peníze uložené v bance jsou uložené v nějaké zásuvce nebo trezoru, dokud si pro ně majitel zase nepřijde.

Od věku devíti let mohou být děti aktivně zapojovány do drobných úkolů například vypsání složenek na úhradu nákladů. Po desátém roce života již díky školní výuce vědí, že výslednou cenu zboží tvoří cena materiálu, práce, zprostředkování obchodníky a zisk, který si zúčastněné strany stanovily. Nicméně jejich představa o bohatství zůstává často vágní, většina dětí se totiž domnívá, že pochází z dobře zabezpečených vrstev. Pokud rodiče nemají zájem, aby pro jejich dítě pojem mít byl důležitější nežli být, je třeba jim vštípit uvažování v rovině následujících pěti činností: jak se peníze vydělávají, jak se utrácejí, jak se půjčují a jak se rozdělují a spoří.⁹²

Mezi osmým a dvanáctým rokem dítěte je také vhodný čas na případné založení prvního bankovního účtu, dětského konta. A rodiče, kteří chtějí dát svým dětem do života

⁹⁰ Laniado, N. *Děti a peníze*. Praha: Portál, 2012, s. 61 - 62.

⁹¹ *Dětské finance*. [online]. Společný vzdělávací projekt finančních asociací a Ministerstva financí ČR. Dostupné z: http://www.financnivzdelavani.cz/data/articles/down_33.pdf, cit. 9. 10. 2012.

⁹² Laniado, N. *Děti a peníze*. Praha: Portál, 2012, s. 62 - 64.

mimořádný vklad, začínají doma s vyučováním základů investování, tj. snaží se dětem vysvětlit pojmy výnos a rizika, princip složeného úročení, fungování podílových fondů či co jsou to akcie.⁹³

Na otázku, zda dětem dávat peníze, od kolika let, jak a v jaké výši, se názory společnosti značně liší. Odborníci jsou ale celkem zajedno, jsou přesvědčeni, že kapesné je potřeba, protože děti vede k poznání hodnoty peněz a má výrazný vliv na schopnost činit v budoucnu zodpovědná finanční rozhodnutí. Děti mohou získávat peníze v podstatě pěti způsoby:

- dostávají předem dohodnutou částku coby odměnu za vykonání drobných domácích prací,
- v pevně dohodnutém termínu jim rodiče dávají stanovenou částku kapesného, která nesouvisí s provedením úkolů v domácnosti,
- čas od času si o peníze řeknou a dostávají je podle toho, jak je potřebují,
- se souhlasem rodičů si peníze podle potřeby vybírají ze společné pokladny,
- když povyroستou, vydělávají si vlastní peníze, například drobnými brigádními pracemi.⁹⁴

Každý z těchto způsobů má svoje výhody i úskalí. Někteří lidé například nepovažují za vhodný způsob placení za pomoc v domácnosti, protože je nevhodné platit dětem za vykonání toho, co náleží k jejich povinnostem. Po zhodnocení kvality, množství a termínu odvedené práce často také dochází ke konfliktům mezi oběma stranami a původně zamýšlená příležitost k rozvoji finančního hospodaření dětí se může změnit v kázeňský prostředek, který se jeví jako nespravedlivý a dává prostor pro nekonečné obviňování.

Ve většině rodin ale nejsou děti takto odměňovány a peníze dostávají „zdarma“ ve formě kapesného. Kapesné nesmí být nikdy podmiňováno chováním dítěte, jinak by správně neplnilo svoji funkci, redukovalo by výchovu pouze na otázku peněz a vyvolávalo dojem, že láska rodičů je penězi podmíněna. Ideální věk, kdy je vhodné začít dávat dětem

⁹³ *Dětské finance*. [online]. Společný vzdělávací projekt finančních asociací a Ministerstva financí ČR. Dostupné z: http://www.financnivzdelavani.cz/data/articles/down_33.pdf, cit. 9. 10. 2012.

⁹⁴ Laniado, N. *Děti a peníze*. Praha: Portál, 2012, s. 105.

peníze, je dle odborníků značně individuální. Dítě by již mělo umět počítat, být schopno formulovat své potřeby a učit se zodpovědnému rozhodování. Přidělené kapesné nemá sloužit jen k nákupu cukrovinek či drobností pro radost, ale s postupujícím věkem dětí je účelné, aby z něj hradily také některé drobné nezbytné náklady a spolufinancovali své aktivity. Proto, aby děti mohly své výdaje předem plánovat a s kapesným důsledně hospodařit, je důležitá pravidelnost v jeho poskytování. U menších dětí se doporučuje interval jednou až dvakrát týdně, u větších dětí pak jednou nebo dvakrát do měsíce. Co se týče konkrétní výše kapesného, záleží zejména na finanční situaci rodiny, přesto psychologové doporučují, že se nemá jednat o výrazně vyšší či výrazně nižší částku, než dostávají vrstevníci. Pro žáky prvního stupně základní školy se považuje za dostačující částka padesát až tři sta korun na měsíc, pro žáky druhého stupně od dvou set korun do osmi set korun na měsíc.⁹⁵

Někteří rodiče se však domnívají, že pravidelné kapesné vede děti ke konzumnímu způsobu života, proto svým dětem peníze poskytují dle potřeby, bez pevných termínů. Vhodným východiskem se tato strategie stává zejména pro rodiny, které nemají stálé příjmy a z toho důvodu nemohou dlouhodobě předpokládat, jakými obnosy budou disponovat, a také u rodin, kde rodiče z etnických či náboženských důvodů chtějí děti naučit, že *„peníze nejsou důležité a že je třeba žít s postojem důvěryplného optimismu a nečinit peníze pramenem své jistoty.“*⁹⁶

Pozor si je však třeba dávat na stanovení maximálních poskytovaných částek, je totiž dokázáno, že neplánovaným přidělováním peněz dětem se utrácí více nežli zavedením kapesného. U dětí tento model může navíc vést k chaotickému hospodaření s penězi a k představě, že rodiče mají nevyčerpatelné zdroje financí, proto je nezbytné požadavek dětí na peníze také čas od času odmítnout a vést je k tomu, aby se naučily si splnění některých svých přání odřící či je odložit na později.

Společnou pokladnou je myšlena metoda, kdy rodiče ponechávají menší finanční obnos na předem smluveném místě, a když děti peníze potřebují, sdělí rodičům k jakému účelu a požádají je o dovolu, zda smějí peníze použít. Rodiče tak získávají prostor s dětmi diskutovat o výběru předmětu a potřebnosti jeho nákupu, a tím, že dětem nesvěřují

⁹⁵ Laniado, N. *Děti a peníze*. Praha: Portál, 2012, s. 105 - 111.

⁹⁶ Laniado, N. *Děti a peníze*. Praha: Portál, 2012, s. 112.

přímo určitou částku na útratu, ale učí je utrácet pouze za věci, které mají svůj význam, je vedou ke skutečnému poznání hodnoty peněz. Větším dětem je po ověření jejich schopnosti úsudku o důvodnosti nákupu možné ponechat větší svobodu v čerpání ze společné pokladny, nemusejí se tak před každým výběrem dovolovat. Přesto je vždy nutné stanovit horní strop poskytovaných peněžních prostředků.

Dříve nebo později se děti také budou muset začít žít samy, proto je vhodné, aby potřebné pracovní návyky začaly získávat již po ukončení základní školy prostřednictvím vykonávání drobných placených prací, například hlídáním dětí, doučováním, donáškovou službou, sběrem ovoce atd. Vlastní prací se děti naučí být za něco zodpovědné, lépe poznají hodnotu peněz a cenu práce. Každou z pracovních nabídek by ale dítě nejdříve mělo společně s rodiči prodiskutovat a zvážit, zda je přiměřená jeho silám. Důležité je i to, aby dítě svěřenou prací vykonávalo ve svém volném čase, a to tak, aby mu práce nebránila ve studiu a nenarušovala běžný rodinný život.⁹⁷

⁹⁷ Laniado, N. *Děti a peníze*. Praha: Portál, 2012, s. 112 - 115.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUM V OBLASTI FINANČNÍ GRAMOTNOSTI

Následující kapitola je nejprve věnována metodologickým otázkám výzkumu. Má přiblížit výzkumný cíl práce, seznámit s výběrem vhodné výzkumné metody a techniky sběru dat a obsahuje též informace o konstrukci výzkumného vzorku a postupu při přípravě i realizaci výzkumu. Poté se již zabývá analýzou získaných dat a prezentací výsledků výzkumu finanční gramotnosti.

4.1 Cíle, metody výzkumu a stanovení hypotéz

Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je provést analýzu úrovně finanční gramotnosti žáků druhého stupně vybrané základní školy ve městě Blansku.

Pro potřeby výzkumu vycházím z termínu finanční gramotnost v rozsahu, jakým tento pojem definuje Národní strategie finančního vzdělávání, tedy ústřední dokument pro koncepci finančního vzdělávání v České republice. Konkrétní cílový stav úrovně finanční gramotnosti žáků druhého stupně pak vymezuje Standard finanční gramotnosti pro základní vzdělávání, který obsah a očekávané výsledky vzdělávacího procesu shrnuje v tematických okruzích s názvy Peníze, Hospodaření domácnosti a Finanční produkty, čímž prakticky kopíruje základní složky finanční gramotnosti, tj. gramotnost cenovou, peněžní a rozpočtovou. Výzkum má v rovnoměrném zastoupení reflektovat všechny tři tyto složky a to tak, aby poskytoval ucelené informace o celkovém stavu znalostí a dovedností žáků v oblasti finanční gramotnosti.

Ve druhé části výzkumného šetření se zaměřím na zmapování nejdůležitějších charakteristických znaků kapesného, tedy jednoho z možných nástrojů pro formování finanční gramotnosti, jímž mohou samotní rodiče rozvíjet finanční povědomí svých dětí a vést je k zodpovědnému finančnímu plánování. Zajímá mne bude zejména to, jakou roli při formování finanční gramotnosti žáků kapesné skutečně zaujímá, s jakou četností se u žáků s pobíráním kapesného můžeme setkat, v jakém termínu a v jaké výši je kapesné vypláceno, zda je jeho poskytování něčím podmíněno a jakým způsobem s ním žáci obvykle nakládají.

Metody výzkumu

Ve společenských vědách se užívá dvou základních výzkumných přístupů, a to přístupu kvalitativního a kvantitativního. Pro účely realizace výzkumu v rámci této práce byla zvolena kvantitativní výzkumná metoda, protože lépe postihuje zkoumanou problematiku.

Kvantitativní metoda je založena na deduktivním přístupu a zaměřuje se na hledání vztahu mezi dvěma či více proměnnými.⁹⁸ Proměnnými chápe výzkumník realitu a cílem je odhalit, jak jsou proměnné mezi sebou závislé a proč.⁹⁹ A právě proces zkoumání vztahů mezi pozorovatelnými proměnnými umožňuje nalézt odpověď na stanovený cíl mého výzkumu.

Kvantitativní výzkumná metoda je navíc užitečná zejména při zkoumání větších skupin, kde umožňuje reprezentativní šetření, které lze zobecnit na populaci. Ale přináší také další výhody, například umožňuje relativně rychlý a snadný sběr dat, přičemž získaná data jsou přesná, vyjádřitelná numericky. Pro analýzu dat je možné použít strojové zpracování, které celý proces výrazně usnadňuje, a výsledky lze považovat za relativně nezávislé na osobnosti výzkumníka.¹⁰⁰

Formulace a stanovení hypotéz

Hlavním cílem kvantitativního výzkumu je testování hypotéz. Hypotéza je „*predikce nebo odhad vztahu, který existuje v reálném světě za určitých podmínek*“¹⁰¹ a je souborem „*očekávání o charakteru věcí vyvozené z teorie*.“¹⁰²

Hypotézy plní při výzkumu několik funkcí. Jsou testem toho, zda je provedení výzkumu vůbec možné, nástrojem pro optimalizaci redukce informací a základem pro odhad rozsahu výzkumu.¹⁰³ Formulace hypotéz je tedy nezbytnou součástí každého výzkumu a tvoří první krok mezi teorií a samotným výzkumem.

⁹⁸ Hendl, J. *Kvalitativní výzkum: základy teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, s. 46 - 47.

⁹⁹ Punch, K, F. *Základy kvantitativního šetření*. Praha: Portál, 2008, s. 24 - 25.

¹⁰⁰ Hendl, J. *Kvalitativní výzkum: základy teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, s. 49.

¹⁰¹ Hendl, J. *Kvalitativní výzkum: základy teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, s. 40.

¹⁰² Babbie in Disman, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2005, s. 78.

¹⁰³ Disman, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2005, s. 85 - 88.

Pro svůj výzkum jsem si stanovila následující tři hypotézy:

H1: Pohlaví není stěžejním determinanem úrovně finanční gramotnosti žáků druhého stupně základních škol.

H2: Žáci vyšších ročníků druhého stupně základních škol disponují více finančními znalostmi nežli žáci nižších ročníků.

H3: Pobírání kapesného negarantuje vyšší úroveň finančních znalostí žáků.

4.2 Použitá technika sběru dat, konstrukce výzkumného vzorku

Použitá technika sběru dat

Volba techniky sběru dat se má řídit výzkumným problémem a závisí také na možnostech výzkumníka.¹⁰⁴ K realizaci svého výzkumu jsem využila jednu z nejpoužívanějších technik získávání dat v rámci kvantitativního výzkumu, a to dotazník. Jedná se o techniku, která umožňuje získávání dat prostřednictvím písemného kladení otázek.

Dotazník tvoří „soustava předem připravených a pečlivě formulovaných otázek, které jsou promyšleně seřazeny a na které dotazovaná osoba (respondent) odpovídá písemně.“¹⁰⁵ Pomocí těchto otázek zjišťujeme jak tzv. tvrdá data - osobní údaje, věk, pohlaví, povolání, vzdělání atd., tak i měkká data - názory, postoje, zkušenosti, osobnostní vlastnosti atd. Otázky používané v dotaznících mohou být uzavřené, otevřené a škálové. V případě uzavřených otázek vybírá respondent vhodnou odpověď z nabízených variant, u otevřených otázek formuluje odpověď vlastními slovy a u otázek škálových vyjadřuje svůj postoj k objektu na hodnotící škále výběrem ze stupnice.¹⁰⁶

Za výhodu dotazníkového šetření lze považovat zejména skutečnost, že se jedná o vysoce efektivní techniku, prostřednictvím které můžeme v poměrně krátkém čase postihnout velký počet jedinců při relativně nízkých nákladech a anonymitu, kterou respondentům výzkumník poskytuje. Nevýhodou může naopak být případná neochota respondentů k vyplnění dotazníku a možné riziko jeho nízké návratnosti.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Hendl, J. *Kvalitativní výzkum: základy teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, s. 161.

¹⁰⁵ Chrástka, M. *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2007, s. 163.

¹⁰⁶ Vízdal, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: Institut mezioborových studií, 2005, s. 35.

¹⁰⁷ Disman, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2005, s. 141.

Těmto rizikům jsem se snažila předejít několika kroky. Prvním z nich byla volba způsobu a místa předání dotazníků žákům. Zde jsem využila možnosti předat dotazníky prostřednictvím jedné z vyučujících druhého stupně přímo do výuky.

Dotazník byl také konstruován tak, aby z časového hlediska bylo jeho vyplnění možné na začátku vyučovací hodiny a aby bylo pro žáky co nejjednodušší a tím podpořilo jejich ochotu k vyplnění dotazníku. Proto jsem usilovala o nalezení optimálního rozsahu dotazníku a z větší části jsem do něj zařadila uzavřené výběrové otázky, u kterých žáci pouze volí z nabídnutých odpovědí tu správnou. Prakticky stoprocentní návratnost dotazníků pak zaručil jejich sběr zpět bezprostředně po ukončení vyplňování.

Dotazník jsem se snažila přizpůsobit věku žáků tak, aby jeho jednotlivé položky byly všem jasné a srozumitelné. V úvodu dotazníku jsem se žákům krátce představila, seznámila je s účelem výzkumu a zdůraznila skutečnost, že dotazník je anonymní a data získaná prostřednictvím něj budou použita pouze pro účely bakalářské práce.

Dotazník se skládá ze dvou částí, a to z části nevědomostní, kde žáci odpovídali na dvanáct otázek zacílených na problematiku kapesného, a z části vědomostní, která v rozsahu dvanácti otázek testovala úroveň finančních znalostí žáků.

Při tvorbě vědomostní části dotazníku jsem vycházela z některých dostupných vzorových testů, určených k testování finančních znalostí žáků druhých stupňů základních škol. Jednalo se o vzorový test vytvořený společnostmi GE Money Bank a iDnes.cz, který vychází z osnov volitelného předmětu Rozumíme penězům,¹⁰⁸ a test finanční gramotnosti žáků základních škol od společnosti Scio s názvem Fingr.¹⁰⁹ Dotazník jsem ale doplnila také několika vlastními otázkami.

V závěru listopadu roku 2012 jsem takto sestavený dotazník podrobila předvýzkumu, který měl za cíl odhalit případné nedostatky v jeho konstrukci a ověřit srozumitelnost jednotlivých otázek. Po drobných zejména stylistických úpravách některých

¹⁰⁸ *Test finanční gramotnosti* [online]. Internetové stránky společnosti iDnes.cz. Dostupné z: http://finance.idnes.cz/Soutez_test.aspx?id=373, cit. 2. 11. 2012.

¹⁰⁹ *Test finanční gramotnosti Fingr* [online]. Internetové stránky společnosti Scio. Dostupné z: <http://www.scio.cz/skoly/gramotnosti/ukazka.asp?ac=679372015>, cit. 2. 11. 2012.

otázek jsem pak v průběhu prosince roku 2012 realizovala vlastní dotazníkové šetření. Finální podoba dotazníku použitá k realizaci výzkumu je přílohou bakalářské práce.

Konstrukce výzkumného vzorku

Výzkumný vzorek byl vytvořen pomocí účelového výběru, který je založen na vlastním úsudku výzkumníka o tom, co by mělo být pozorováno, a o tom, co je možné pozorovat.¹¹⁰

Pro sestavení výzkumného vzorku jsem si stanovila následující dvě kritéria:

- žáci vybrané základní školy ve městě Blansku,
- žáci navštěvující druhý stupeň základní školy, konkrétně šestý, osmý a devátý ročník.

V bakalářské práci neuvádím identifikační údaje o základní škole, na které dotazníkové šetření proběhlo, protože výzkum byl realizován v souladu s etickými zásadami, a proto bylo plně respektováno přání základní školy zůstat v anonymitě.

Dotazníkové šetření se zúčastnilo celkem devadesát žáků a návratnost dotazníků byla vzhledem k jejich řízené distribuci stoprocentní. Tři dotazníky ale nakonec nebyly do výzkumného vzorku zařazeny. Jeden z nich byl vyřazen pro zcela nečitelné vyplnění odpovědí, u dalšího nebyla zodpovězena prakticky celá vědomostní část dotazníku a poslední byl vyčleněn z důvodu zkresleného vyplnění a nerespektování přístupu respondenta.

Po vytřídění chybných dotazníků tedy bylo do výzkumného vzorku zahrnuto osmdesát sedm žáků, z toho padesát dívek a třicet sedm chlapců. Tabulka 1 uvádí rozložení žáků dle jednotlivých tříd a pohlaví.

Tab. 1. Počet žáků, kteří se zúčastnili výzkumu

počet žáků	6. ročník	8. ročník	9. ročník
dívky	16	17	17
chlapci	14	7	16
celkem	30	24	33

¹¹⁰ Disman, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2005, s. 112.

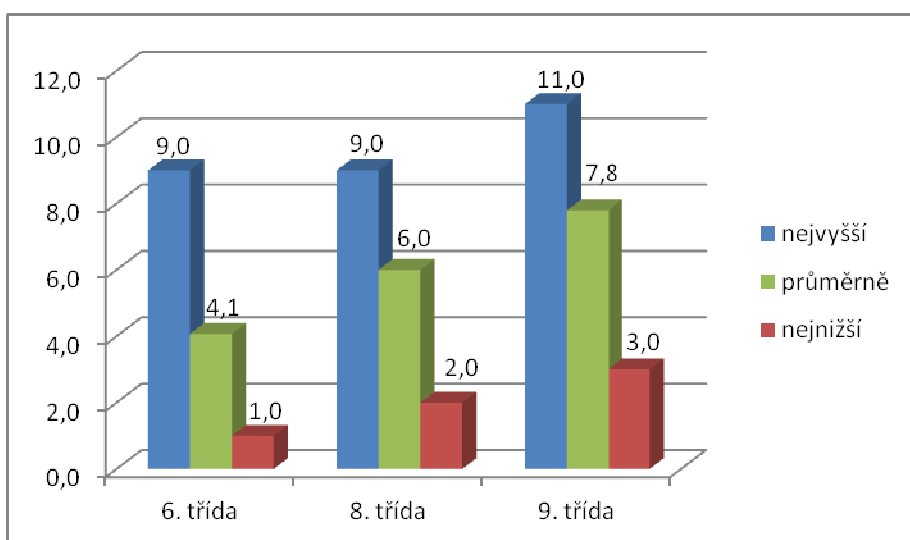
4.3 Analýza a prezentace výsledků výzkumu finanční gramotnosti

Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem třicet žáků šestých tříd, z tohoto šestnáct dívek a čtrnáct chlapců. Nejlepšího bodového hodnocení vědomostní části dotazníku bylo dosaženo získáním 9 správných odpovědí z celkem 12 možných, nejhorší výsledek měl hodnotu 1 bodu. Nejčastěji dosáhli dívky i chlapci výsledku 3 a 4 správných odpovědí, u každého pohlaví a bodového hodnocení šlo vždy shodně o čtyři žáky. Průměrně pak žáci šestých ročníků dosáhli hodnocení 4,1 bodů.

Z osmých tříd se zúčastnilo dotazníkového šetření celkem dvacet čtyři žáků, z tohoto počtu bylo sedmnáct dívek a sedm chlapců. Nejlepší bodový výsledek testu měl hodnotu 9 bodů a nejhorší výsledek 2 body. Dívky dosáhly nejčastěji 7 správných odpovědí, a to celkem v pěti případech. U chlapců měl nejčastěji dosažený výsledek hodnotu 5 a 6 správných odpovědí, v obou případech tohoto výsledku dosáhli dva chlapci. Průměrné bodové hodnocení žáků osmých tříd je 6,0 bodů.

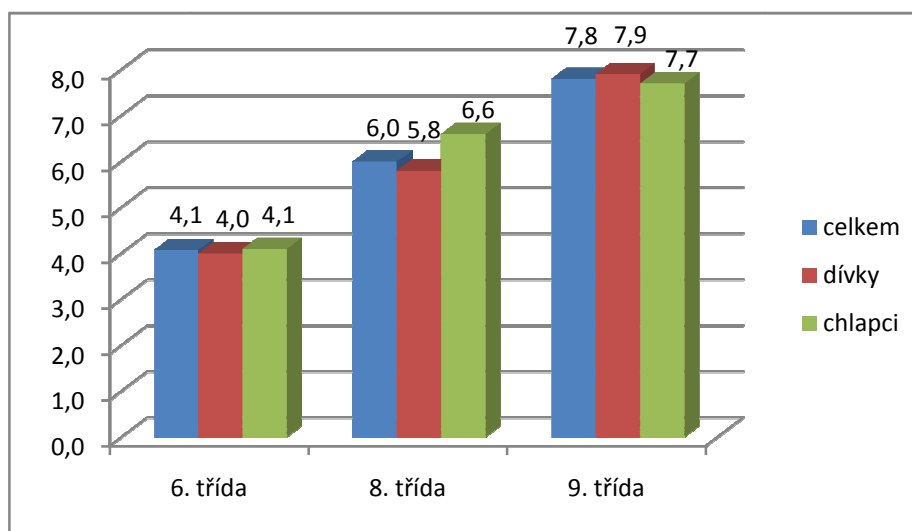
Nejpočetnější skupinu dotazovaných tvořili žáci devátých tříd, kteří se dotazníkového šetření účastnili v celkem třiceti třech případech, z toho bylo sedmnáct dívek a šestnáct chlapců. Nejlepší dosažený výsledek testu má hodnotu 11 správných odpovědí, nejhorší výsledek pak 3 body. Celkem pět dívek a pět chlapců dosáhlo nejčastějšího výsledku, tj. 9 bodů. Bodový průměr žáků devátých tříd má pak hodnotu 7,8 bodů. Tyto základní výsledky vědomostní části dotazníkového šetření shrnuje graf 1.

Graf 1. Nejvyšší, průměrné a nejnižší celkové bodové hodnocení žáků dle ročníků

Následující graf shrnuje průměrný počet bodů, které žáci získali ve vědomostní části dotazníkového šetření také z pohledu pohlaví žáků. Ukazuje nám, že ve skupině šestého a osmého ročníku chlapci dosáhli lepších výsledků nežli dívky, v případě devátého ročníku tomu ale bylo přesně naopak. Vždy se však jednalo o rozdíl v řádu několika desetin bodu a tato vyrovnanost výsledků poukazuje na fakt, že hypotéza **H 1**: Pohlaví není v případě žáků základních škol stěžejním determinantem úrovně jejich finanční gramotnosti, **se potvrdila**.

Graf 2. Celkový průměrný počet dosažených bodů a průměrný počet dosažených bodů dle pohlaví

Z grafu 1 a 2 je také patrné, že mezi ročníkem, který dotazovaní žáci navštěvují, a jejich dosaženými výsledky, můžeme nalézt vztah přímé úměry, což znamená, že žáci vyšších ročníků dosahují průměrně vyšších bodových výsledků. Tato skutečnost může být jednak dána tím, že žáci vyšších ročníků již v rámci výuky absolvovali rozsáhlejší objem učební látky související s problematikou finanční gramotnosti, a mohou tak mít k dispozici více finančních znalostí a dovedností, ale také většími zkušenostmi z reálného praktického života. **Potvrdila se** tak hypotéza **H 2**: Na druhém stupni základních škol více disponují finančními znalostmi, ve srovnání s žáky nižších ročníků, žáci vyšších ročníků.

Detailnějším rozбором výsledků vědomostní části dotazníkového šetření u jednotlivých ročníků je možné identifikovat další skutečnosti. Vzhledem k celkovému rozsahu bakalářské práce a s přihlédnutím k náročnosti zpracování dat se následující analýza zaměřuje pouze na prezentaci nejdůležitějších výzkumných zjištění, které

umožňují potvrdit či vyvrátit platnost stanovených hypotéz, nikoliv na podrobný rozbor dosažených výsledků u jednotlivých otázek.

Celkově nejnižší bodové hodnocení žáků šestých tříd se samozřejmě negativně projevilo ve vysokých hodnotách jejich chybovosti u jednotlivých otázek. Procentuálně vyjádřeno, žádná z dvanácti otázek vědomostní části dotazníku nebyla žáky šestých tříd zodpovězena s vyšší než 43,3% úspěšností, což byl nejlepší výsledek dosažený u otázky č. 17 dotazující se na to, co je kontokorent. 40% úspěšnosti dosáhli žáci u otázky č. 16, která se týkala konsolidace. Překvapivě tak žáci na otázky zacílené na složitější bankovní služby a produkty uměli odpovědět lépe než na otázku č. 13 týkající se základní funkce běžného účtu.

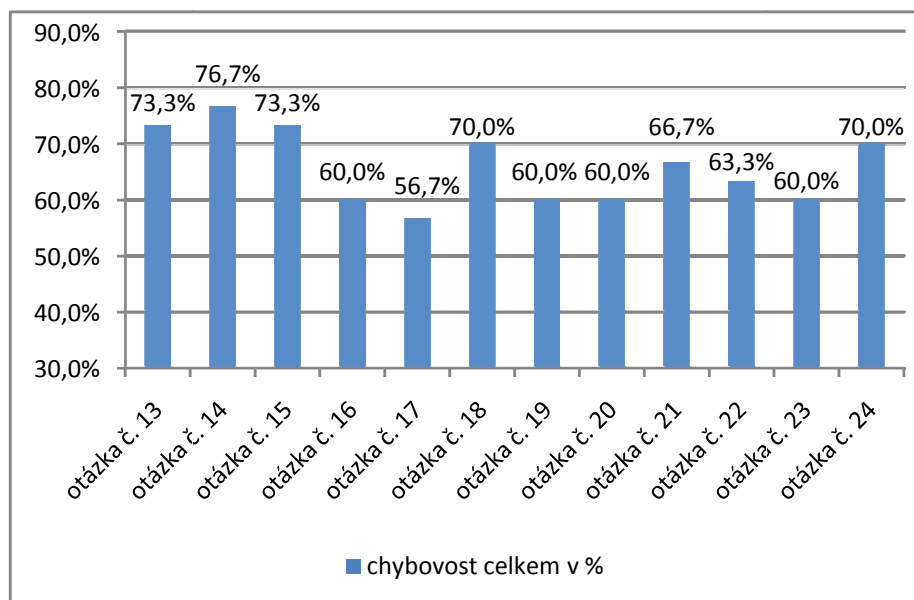
Relativně uspokojivě si žáci šestých ročníků dokázali poradit také s otázkami z okruhu rozpočtové gramotnosti. U otázky č. 19 zaměřené na pravidelné běžné výdaje domácnosti a otázky č. 20 spojené s úkolem přiřazení správných charakteristik jednotlivým druhům rozpočtů dosáhla procentuální úspěšnost správných odpovědí také shodně hodnoty 40%. Pro přehled jen doplním, že v případě otázky č. 20 činilo chybujícím žákům potíže zejména rozlišit mezi rozpočtem přebytkovým a deficitním, což platí i pro žáky ostatních ročníků.

Naopak, u některých otázek byla chybovost žáků i více jak 70%. Jednalo se nejčastěji o otázky z tematického okruhu peněžní gramotnosti směřující k dalším pojmům z oblasti finančních produktů, například co znamená ukazatel RPSN či jaký význam má při úročení zkratka p. a. Výrazně vyšší chybovosti se oproti žákům vyšších ročníků dopustili žáci šestých tříd také u otázky č. 24, která se dotazovala na výši minimální mzdy v České republice. Domnívám se, že to může být způsobeno tím, že na rozdíl od starších žáků nejsou zatím ještě intenzivněji konfrontováni s nutností volby budoucího povolání a zaměření svého dalšího vzdělávání, a tudíž se i méně orientují v problematice spojené s cenou práce a aktuálním vývojem pracovního trhu.

K výsledkům chybovosti u otázky č. 18 je třeba podotknout, že napříč všemi ročníky, které se zúčastnily výzkumu, došlo v mnoha případech u žáků k chybnému porozumění znění zadání. Převážná část žáků, která v dané otázce chybovala, dokázala procentním výpočtem správně spočítat úrok, ale opomněla jej přičíst k původní vypůjčené částce. U žáků šestého ročníku však byla nejčastěji uváděna jiná chybná odpověď, a to

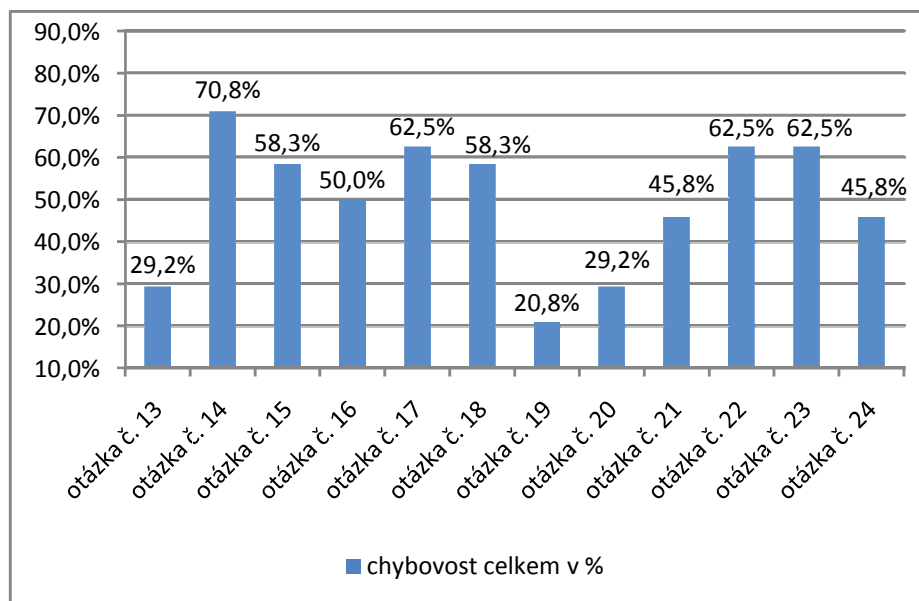
60 korun. Celkové výsledky chybovosti žáků šestého ročníku u jednotlivých otázek shrnuje graf 3.

Graf 3. Chybovost žáků šestého ročníku u jednotlivých otázek v %

Žáci osmého ročníku získali ve srovnání s žáky šestého ročníku ve vědomostní části dotazníkového šetření v průměru o 1, 9 bodů více, což znamená, že také jejich chybovost v jednotlivých otázkách dotazníku byla celkově nižší. Výjimku tvoří otázky č. 17 a 23, u kterých dosáhli proti mladším žákům horšího výsledku. První z těchto otázek se týkala účelu kontokorentu, daleko překvapivější ale bylo selhání žáků osmých tříd u druhé z otázek, kde se objevil pojem osobní aktiva, o kterém jsem se domnívala, že by jej žáci v tomto věku měli již s přehledem znát.

Se stejným procentním výsledkem chybovosti jako u výše uvedených otázek, tj. 62,5%, se žáci vypořádali i s otázkou č. 22 zaměřenou na existenční minimum. Vůbec nejhoršího výsledku, ale dosáhli žáci osmého ročníku u otázky č. 14, co je to RPSN, kde se chybovost pohybovala v řádu 70,8%. Opět se tak potvrdilo, že vědomosti žáků vážnou především ve znalosti pojmů z oblasti konkrétních finančních produktů, s kterými se pravděpodobně ještě v praxi neměli příležitost osobně setkat. Oproti tomu činily žákům osmých tříd nejmenší potíže otázky z okruhu rozpočtové gramotnosti. Procentuální úspěšnost otázky č. 20, kde měli žáci přiřadit správně charakteristiky jednotlivým druhům rozpočtů, byla 70,8% a u otázky č. 19, co nepatří mezi pravidelné výdaje běžné domácnosti dokonce 79,2%. Zajímavostí je, že na tuto otázku správně odpověděli všichni chlapci.

Graf 4. Chybovost žáků osmého ročníku u jednotlivých otázek v %

Žáci devátého ročníku dosáhli ve vědomostní části dotazníkového šetření celkově nejlepších výsledků a s více jak 50% chybovostí zodpověděli pouze dvě otázky, a to otázku č. 14 a 23.

Ukazatel RPSN v otázce č. 14 činil potíže žákům všech tříd, chybovost u šestého a osmého ročníku přesáhla hranici 70%, v případě devátého ročníku se pohybovala níže, v řádu 57,6%. U otázky č. 23, co jsou to osobní aktiva, však žáci devátých tříd dosáhli vůbec nejhoršího výsledku ze všech ročníků a jejich chybovost dosáhla 75,8%, přičemž překvapivě celých 62,5% chybujících žáků se domnívá, že osobními aktivy označujeme opravu osobního automobilu, a pro zbylých 37,5% žáků se za tímto pojmem skrývají osobní spotřební předměty.

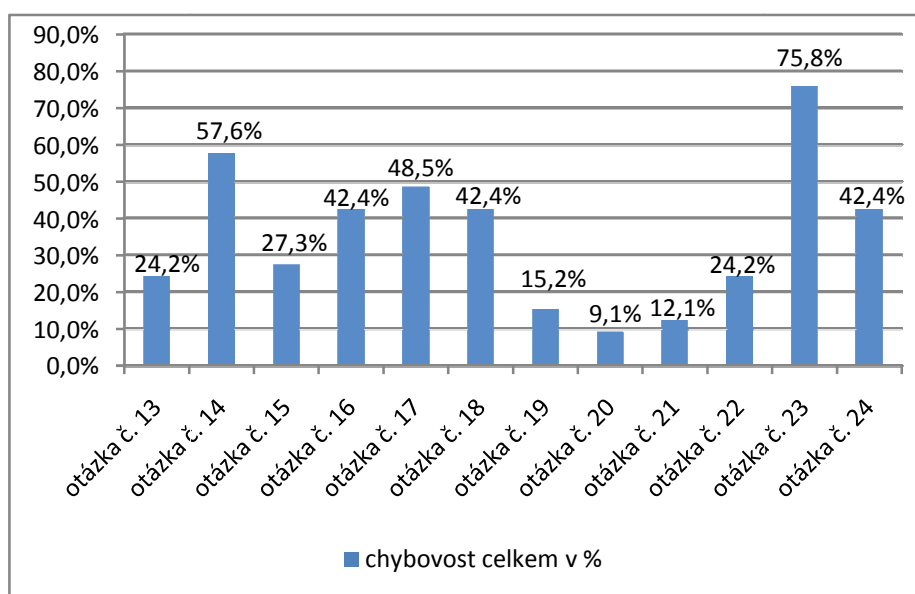
V další sérii otázek zaznamenali žáci devátých tříd průměrně vyšší než 40% chybovost, jednalo se o otázky č. 16, 17, 18 a 24. Přesto první tři uvedené otázky, co je to konsolidace, co je to kontokorent a procentní výpočet úroku z vypůjčené částky, zvládli zodpovědět ze všech ročníků nejlépe.

Pokud bylo v souvislosti s otázkou č. 24, jaká je aktuální výše minimální mzdy v České republice, u žáků šestých tříd nastíněno, že jejich neznalost může vyplývat z nedostatečné orientace v prostředí trhu práce, je tato skutečnost u žáků devátých tříd, kteří jsou prakticky bezprostředně postaveni před důležité životní rozhodnutí týkající se

volby budoucího povolání, kde jistě při volbě mimo jiné hraje svoji roli i finanční ocenění dané profese, skutečně tristní.

Nejlepších výsledků pak žáci devátých tříd dosáhli u otázky č. 19, co nepatří mezi pravidelné výdaje běžné domácnosti, u otázky č. 20, kde měli za úkol přiřadit správně charakteristiky jednotlivým druhům rozpočtů, a otázky č. 21, jaké jsou aktuální sazby daně z přidané hodnoty. Chybovost žáků u těchto otázek se pohybovala pod hranicí 20% a byla vůbec nejlepším dosaženým výsledkem celé vědomostní části dotazníkového šetření.

Graf 5. Chybovost žáků devátého ročníku u jednotlivých otázek v %

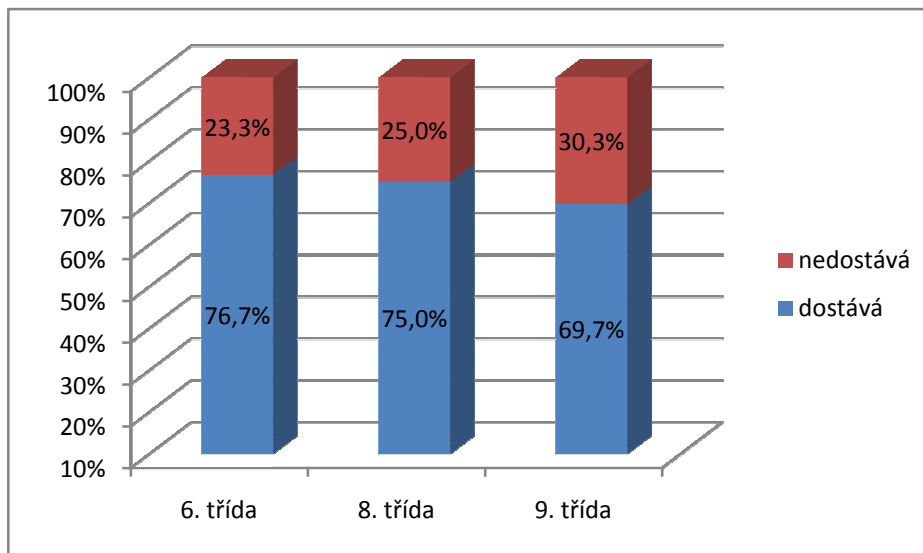
Následující část analýzy shrnuje nejdůležitější závěry nevědomostní části výzkumného šetření zaměřené na problematiku kapesného jako nástroje podporujícího rozvoj a formování finančního vzdělávání žáků.

Výzkumem bylo zjištěno, že pravidelné kapesné dostávají přes dvě třetiny žáků všech zkoumaných ročníků. Celkem překvapivě ale tvoří žáci šestých tříd skupinu, kde kapesné dostává největší část žáků, a to přes 76,7%. Číselně vyjádřeno pravidelné kapesné nedostává pouze sedm žáků z celkového počtu třiceti žáků, z toho tři dívky a čtyři chlapci.

Ve skupině osmých tříd dostává kapesné přesně 75% všech žáků, tj. osmnáct ze dvaceti čtyř žáků a jen tři dívky a tři chlapci přiznávají, že pravidelné kapesné nedostávají. Nejnižší počet žáků, kteří dostávají pravidelně kapesné, pak nalezneme ve skupině žáků devátých tříd. Zde kapesné dostává dvacet tři žáků ze třiceti tří, tj. 69,7%. Naopak bez pravidelného kapesného se musí obejít celkem deset žáků, z toho šest dívek

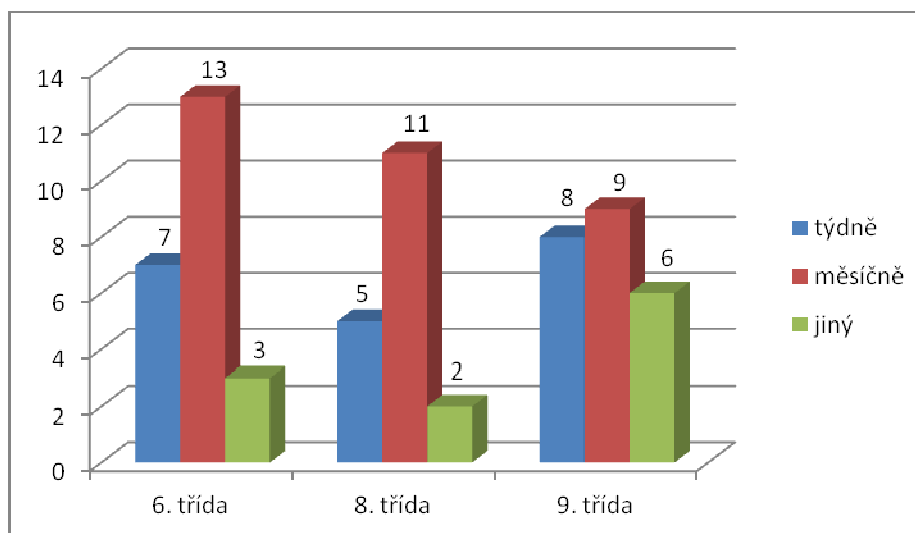
a čtyři chlapci. Všichni žáci, včetně těch, kteří pravidelné kapesné nedostávají, však shodně přiznávají, že dostávají určité peníze k různým příležitostem, například k narozeninám, k svátku, za vysvědčení, na Vánoce, Velikonoce atd.

Graf 6. Poměr výskytu kapesného u žáků jednotlivých ročníků v %

Co se týče časového rozvrhu výplaty kapesného, je napříč jednotlivými ročníky nejčastěji využíváno poskytování v měsíčním intervalu, druhým nejčastějším je interval týdenní. V odpovědích žáků se však objevily také další různé možnosti, například každý den, jedenkrát za čtrnáct dní či volně dle potřeby. Tyto jsou v grafu 7 znázorňujícím počty žáků jednotlivých tříd dle intervalu poskytování kapesného zahrnuty pod položkou jiný.

Graf 7. Počty žáků jednotlivých tříd dle intervalu poskytování kapesného

Tabulka 2 shrnuje počty žáků jednotlivých tříd podle výše jejich kapesného. Mimo četnosti konkrétních finančních částek však naznačuje také vzrůstající tendenci výše kapesného u starších žáků. Nejnižší částka, kterou žáci uvedli, že dostávají, je v rozmezí do 100,- Kč a v případě žáků šestých tříd se jedná o vůbec nejčastější výši kapesného. U žáků osmých a devátých tříd se tato hranice postupně posouvá o dalších 100,- Kč výše. Maximální částka kapesného, kterou žáci v dotazníkovém šetření uvedli, se pohybuje ve výši 1.000,- Kč a více a v několika případech se namísto konkrétní částky objevila odpověď dle potřeby.

Tab. 2. Počty žáků jednotlivých tříd dle výše kapesného

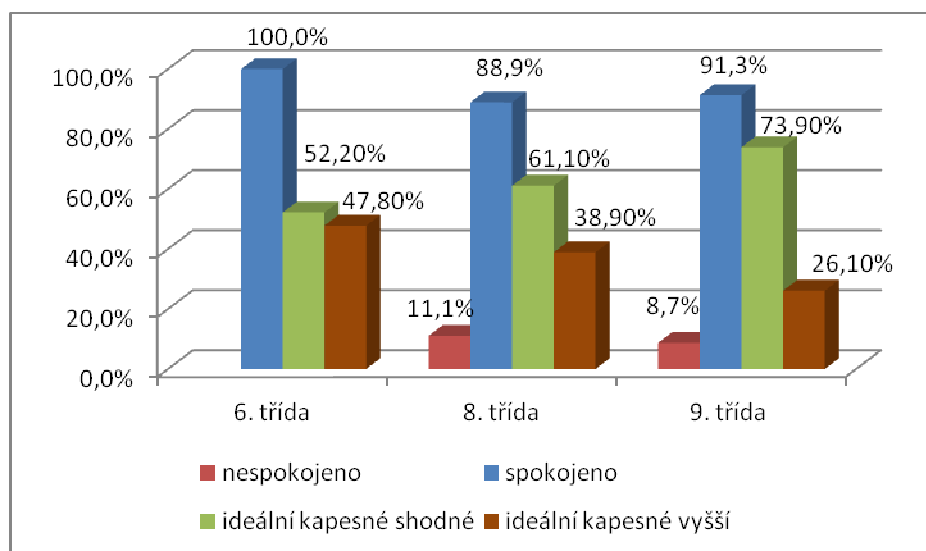
četnost	žáci 6. tříd	žáci 8. tříd	žáci 9. tříd
do 100,- Kč	10x	4x	-
do 150,- Kč	4x	-	-
200,- Kč	2x	4x	8x
300,- Kč	2x	2x	2x
400,- Kč	1x	2x	2x
500,- Kč	-	1x	3x
600,- Kč	-	2x	-
800,- Kč	2x	1x	2x
900,- Kč	1x	-	1x
1.000,- Kč a více	1x	1x	-
dle potřeby	-	1x	5x

Spokojenost žáků šestých tříd s částkou kapesného je 100%. Přesto jedenáct z celkem dvaceti tří žáků uvádí jako ideální o třetinu až polovinu vyšší částku kapesného než tu, kterou aktuálně pobírají. Jsou to především ti žáci, kteří pobírají nejnižší částky kapesného. Pro zbylých dvanáct žáků je ideální částka kapesného ta, kterou právě dostávají.

Ve skupině osmých tříd je ideální částka kapesného shodná s vyplácenou částkou pro jedenáct z osmnácti žáků. Pouze dva žáci nejsou s aktuální výší svého kapesného spokojeni a jako ideální částku spatřují dvojnásobek současné výše kapesného. Další pět žáků uvedlo, že jsou s částkou kapesného spokojeni, ale přesto vnímají ideální kapesné v podobě jiné vyšší částky, která v případě nižších částek skutečně vypláceného kapesného dosahuje až pětinašobku jeho hodnoty.

V případě devátého ročníku je dvacet jedna z dvaceti tří žáků se svým kapesným spokojeno, přičemž sedmnáct z nich přirovnává ideální částku kapesného k té, kterou reálně pobírají. Zbylí čtyři žáci uvádějí, že ideální kapesné by mělo být vyšší, nejčastěji v řádu dvojnásobku jejich aktuálního kapesného. Objevil se však i požadavek na zvýšení kapesného z původní hodnoty 200,- Kč měsíčně na hodnotu ve výši 2.000,- Kč. Ještě překvapivěji pak působí přání jedno ze dvou žáků nespokojených se svým kapesným, pro nějž je ideální částkou 1.000,- Kč týdně.

Graf 8. Ideální kapesné a spokojenost žáků jednotlivých ročníků s výší kapesného v %

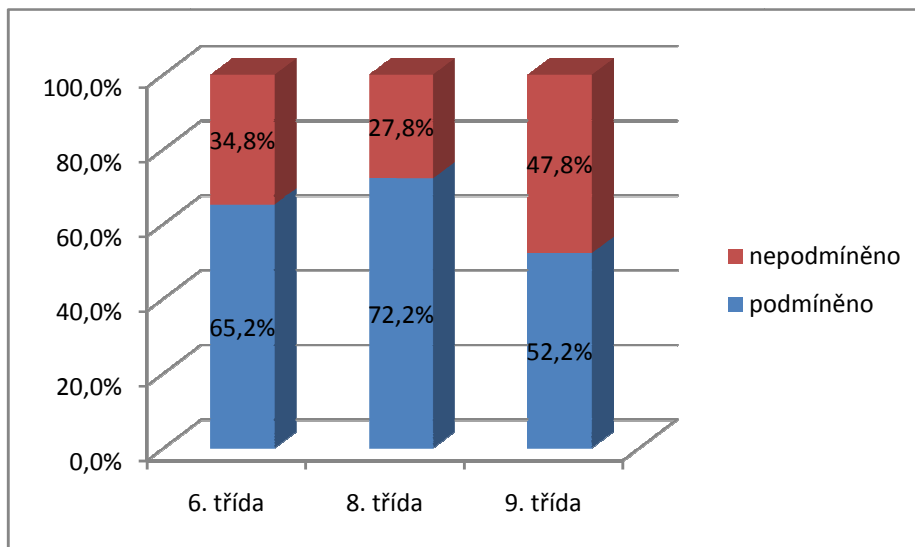

Zajímavé je také srovnání poměru žáků, u kterých je poskytování kapesného něčím podmíněno a naopak. Výzkum prokázal, že rodiče nejsou ohledně podmínek, za kterých je kapesné poskytováno, jednotného názoru a k odměňování dětí přistupují dvěma základními způsoby. A to tak, že poskytování kapesného v zásadě neregulují vůbec, anebo je naopak výše kapesného či i jeho samotné poskytnutí podmíněno stanovenými kritérii.

Graf 9 ukazuje, že častěji rodiče využívají možnosti podmíněného poskytování kapesného, a samotní žáci nejčastěji udávají následující kritéria jeho regulace: dobré známky a celkový prospěch ve škole, vykonávání drobných domácích prací (například úklid, vynášení odpadků, mytí nádobí, venčení psa), hlídání mladšího sourozence, atd. Mezi možnými regulátory kapesného se však bohužel i přes doporučení psychologů, aby kapesné nebylo podmiňováno chováním dítěte, nejednou objevila i tato možnost.

Nejpočetnější skupinu žáků s regulovaným kapesným tvoří žáci osmých tříd, kde je kapesné regulováno v 72,2% případů (tj. u třinácti žáků z osmnácti), následováni jsou žáky šestých tříd, u nichž se podmíněnost kapesného pohybuje v řádu 65,2% (tj. patnáct žáků z dvaceti tří) a statistiku uzavírají žáci devátých ročníků s 52,2% podílem (tj. dvanáct žáků z dvaceti tří).

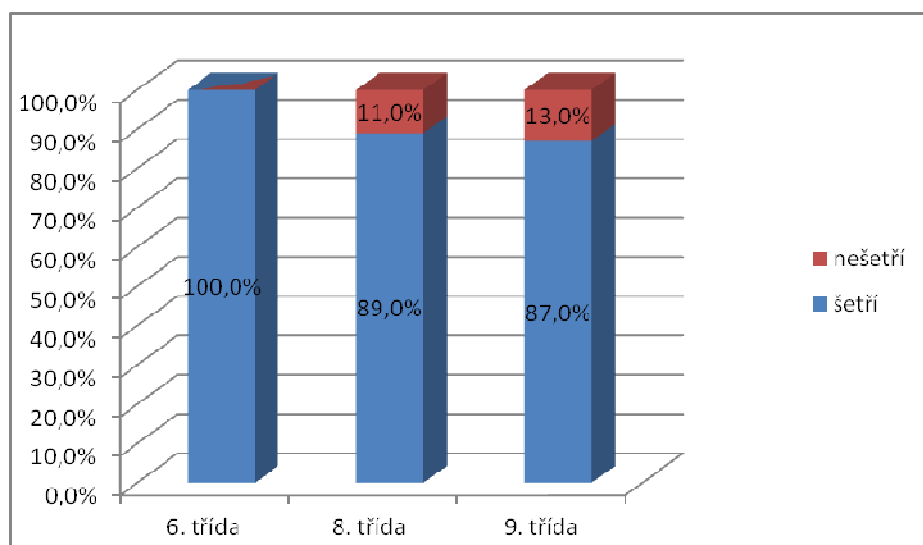
Graf 9. Podmíněnost kapesného u žáků jednotlivých ročníků v %

Kapesné žáci využívají především ke krytí svých potřeb a nejčastěji uvádějí, že si za ně kupují to, co právě chtějí či potřebují. U mladších žáků, u kterých se kapesné pohybuje v řádu nižších finančních částek, jde zejména o drobné spotřební předměty, jako jsou svačiny, sladkosti, časopisy či dárky pro rodiče a blízké. Méně často se objevují také cenově nákladnější předměty v podobě knih, oblečení a sportovních potřeb. S vyšším věkem žáků, s nímž souběžně vzrůstají také finanční prostředky, které mají žáci k dispozici, se však náklady na tyto položky pozvolna stupňují a rozšiřují.

Z grafu 10 vyplývá, že v drtivé většině se žáci jednotlivých ročníků snaží z kapesného část peněz také šetřit. Určité úspory přiznává rovných 100% žáků šestých tříd, vůbec si nešetří pouze 11% žáků osmých tříd (tj. dva žáci z osmnácti) a 13% žáků devátých tříd (tj. tři žáci z dvaceti tří).

Graf 10. Podíl spořících si a nespořících si žáků dle jednotlivých ročníků v %

Vůbec nejčastěji uvádějí žáci všech ročníků, že spoří na dárky pro svoji rodinu a blízké, další výdaje pak spojují s nákupem elektroniky v podobě mobilních telefonů a notebooků. Následují nejrůznější sportovní potřeby a vybavení a také náklady spojené s kulturou a cestováním. Ve výčtu především dívek samozřejmě nechybí ani oblečení a módní doplňky.

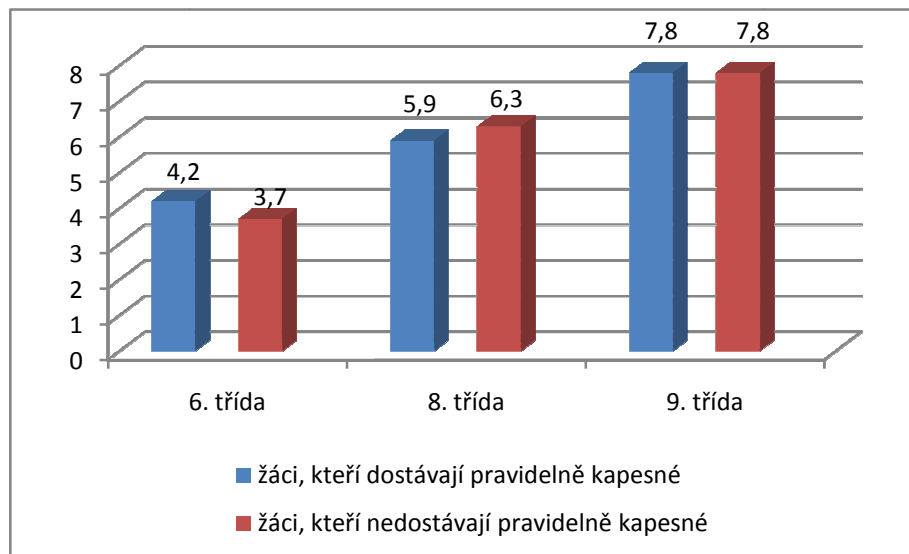
V teoretické části bakalářské práce jsem se v kapitole 3 podrobněji věnovala dvěma základním nástrojům pro formování finanční gramotnosti, a to výchově a vzdělávání. Oba tyto celky společně vytvářejí výchovně-vzdělávací proces, který má za úkol formovat vědomosti, dovednosti, ale i hodnotové postoje a návyky dětí ve vztahu k financím a nakládání s nimi. Jednou z možností, jak mohou samotní rodiče rozvíjet finanční povědomí svých dětí a vést je k zodpovědnému finančnímu plánování, je poskytování kapesného.

Pro odhalení bližších souvislostí mezi kapesným a úrovní finančního vzdělání žáků jsem si v rámci výzkumného šetření stanovila poslední z hypotéz, a to v následujícím znění H 3: Pobírání kapesného negarantuje vyšší úroveň finančních znalostí žáků.

Jednoznačnou souvislost mezi pobíráním kapesného a vyšší úrovní finančních znalostí žáků, která by se projevila dosažením lepších výsledků ve vědomostní části dotazníkového šetření, se nepodařilo prokázat a na základě zjištěných výsledků se **hypotéza H 3 potvrdila.**

Z grafu 11 předně vyplývá, že mezi žáky obou skupin jsou rozdíly v průměrném bodovém hodnocení pouze v řádu desetin bodů, a následně je možné z grafického zpracování dat zjistit, že vyššího bodového hodnocení střídavě dosáhly obě skupiny žáků.

Graf 11. Průměrný počet bodů dosažený ve vědomostní části dotazníkového šetření žáky, kteří dostávají a naopak nedostávají pravidelné kapesné

V případě žáků šestých tříd dosáhli žáci pobírající pravidelně kapesné v průměru o 0,5 bodů lepší výsledek nežli žáci, kteří pravidelně kapesné nedostávají. U osmých ročníků tomu bylo ale přesně naopak a o 0,4 bodů vyšší hodnocení získali žáci, kteří nedostávají pravidelné kapesné. Ve skupině žáků devátých tříd pak bylo průměrné dosažené bodové hodnocení shodné.

Potvrzuje se tak, že výchova a vzdělávání jsou při formování finanční gramotnosti žáků dva úzce propojené a neoddělitelné nástroje a to, že když děti mají k dispozici vlastní finanční prostředky, na kterých se mohou prakticky učit nakládat s penězi, ještě neznamená, že k tomu, aby byly schopny zodpovědného ekonomického chování a hospodaření s penězi, mají dostatek vědomostí, dovedností a schopností z oblasti finanční gramotnosti, které by toto zaručovaly.

ZÁVĚR

V bakalářské práci jsem se zabývala problematikou finanční gramotnosti žáků základních škol a mým cílem bylo provést analýzu úrovně finanční gramotnosti žáků druhého stupně vybrané základní školy ve městě Blansku. Především jsem chtěla zjistit, jaké jsou znalosti žáků v oblasti jednotlivých složek finanční gramotnosti, tj. gramotnosti cenové, peněžní a rozpočtové a zaměřila jsem se také na zmapování nejdůležitějších charakteristických znaků kapesného, tedy jednoho z možných nástrojů pro formování finanční gramotnosti.

Bakalářská práce obsahuje čtyři kapitoly a je rozdělena na teoretickou a praktickou část, přičemž první tři kapitoly tvoří teoretický koncept práce, kterým jsem se snažila čtenáři poskytnout ucelený pohled na problematiku finanční gramotnosti. V první kapitole byly vymezeny základní pojmy, jako je finanční gramotnost, finanční vzdělávání a finanční kvalifikace a blíže analyzována jejich samotná struktura. Druhá kapitola přiblížila sociální aspekty finanční gramotnosti, zejména problematiku předlužení v kontextu ekonomicko-sociálního problému, a třetí kapitolu jsem již plně věnovala otázkám výchovy a vzdělávání k finanční gramotnosti.

Ve čtvrté kapitole, která představuje praktickou část bakalářské práce, jsem nejdříve objasnila metodologické otázky výzkumu a poté jsem se již zabývala samotnou analýzou získaných dat a prezentací výsledků. K realizaci mého výzkumu jsem použila kvantitativní výzkumnou metodu a jako techniku pro získání dat jsem zvolila dotazník. Na základě provedeného výzkumu jsem vedle konkrétních výsledků chybovosti žáků šestého, osmého a devátého ročníku u jednotlivých otázek dospěla ke zjištěním, které mi umožnily nalézt odpovědi na stanovené hypotézy.

Průměrné bodové výsledky vědomostní části dotazníkového šetření byly z hlediska pohlaví žáků velmi vyrovnané a rozdíl mezi dívkami a chlapci se pohyboval pouze v řádu několika desetin bodu. Tato vyrovnanost výsledků potvrdila, že pohlaví není v případě žáků základních škol stěžejním determinantem úrovně jejich finanční gramotnosti.

Ukázalo se také, že žáci vyšších ročníků druhého stupně základních škol disponují více finančními znalostmi nežli žáci nižších ročníků. Mezi ročníkem, který dotazování žáci navštěvují, a jejich dosaženými výsledky totiž bylo možné identifikovat vztah přímé úměry, což znamená, že žáci vyšších ročníků dosáhli ve vědomostní části dotazníkového šetření průměrně vyšších bodových výsledků. Tato skutečnost může být jednak dána tím, že žáci již v rámci výuky absolvovali rozsáhlejší objem učební látky související

s problematikou finanční gramotnosti, a mohou tak mít k dispozici více finančních znalostí a dovedností, ale také většími zkušenostmi z reálného praktického života.

Co se týče kapesného, bylo zjištěno, že pravidelné kapesné dostávají přes 2/3 žáků všech ročníků, a to nejčastěji v měsíčním intervalu, druhým nejčastějším je interval týdenní. Kapesné žáci využívají především ke krytí svých potřeb a nejčastěji uvádějí, že si za ně kupují to, co právě chtějí či potřebují, většina z nich se ale také snaží si šetřit. Samotná výše kapesného je značně individuální a pohybuje se v rozmezí od nejnižších částek v hodnotě 100,- Kč až k částkám 1.000,- Kč a více. Část rodičů poskytování kapesného nereguluje vůbec, přesto je častěji využíváno možnosti podmíněného poskytování kapesného.

Jednoznačnou souvislost mezi pobíráním kapesného a vyšší úrovní finančních znalostí žáků, která by se projevila dosažením lepších výsledků ve vědomostní části dotazníkového šetření, se nepodařilo prokázat. Ukázalo se tak, že výchova a vzdělávání jsou při formování finanční gramotnosti žáků dva úzce propojené a neoddělitelné nástroje, a to, že když děti mají k dispozici vlastní finanční prostředky, na kterých se mohou prakticky učit nakládat s penězi, ještě neznamená, že k tomu, aby byly schopny zodpovědného ekonomického chování a hospodaření s penězi, mají dostatek vědomostí, dovedností a schopností z oblasti finanční gramotnosti.

Celkově výsledky výzkumu poukazují na potřebu zintenzivnění soustavného vzdělávání žáků k finanční gramotnosti, proto je třeba změnu vyučovacích osnov, která je připravována k 1. září letošního roku, jednoznačně uvítat.

Bakalářská práce mi umožnila rozšířit vlastní znalosti o problematice finanční gramotnosti a v tomto smyslu může být tato práce cenným přínosem též pro ostatní čtenáře. O výsledky výzkumu finanční gramotnosti žáků projevila již při realizaci dotazníkového šetření zájem i sama vybraná základní škola, na které výzkum probíhal. Bakalářská práce tak bude této základní škole, v souvislosti s velmi očekávanou změnou spočívající v implementaci Standardu finanční gramotnosti pro základní vzdělávání do výuky základních škol, sloužit také jako výchozí koncepční materiál pro výuku finanční gramotnosti.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Knihy, syntetické práce a monografie

1. DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2005, 374 s. ISBN 80-246-0139-7
2. DVOŘÁKOVÁ, Z., SMRČKA, L. a kol. *Finanční vzdělávání pro střední školy. Se sbírkou řešených příkladů na CD*. Praha: C. H. Beck, 2011, 312 s. ISBN 978-80-7400-008-9
3. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, 408 s. ISBN 80-7367-040-2
4. CHRÁSTKA, M. *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2007, 272 s. ISBN 978-80-247-1369-4
5. KRAUS, B., JŮZL, M., TANNENBERGEROVÁ M. *Teorie výchovy*. Brno: Institut mezioborových studií, 2011, 92 s. ISBN 978-80-87182-04-8
6. LANIADO, N. *Děti a peníze*. Praha: Portál, 2012, 118 s. ISBN: 80-7178-671-3
7. PETÝRKOVÁ, L., CHMELAŘOVÁ, P. *Základy finanční gramotnosti*. Praha: Generation Europe, 2011, 96 s. ISBN 978-80-904974-8-1
8. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 2. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2006, 271 s. ISBN 80-7178-944-5
9. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 4. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2003, 324 s. ISBN 80-7178-772-8
10. PUNCH, K, F. *Základy kvantitativního šetření*. Praha: Portál, 2008, 152 s. ISBN 978-80-7367-381-9
11. SKOŘEPA, M.; SKOŘEPOVÁ, E. *Finanční a ekonomická gramotnost pro základní školy a víceletá gymnázia: manuál pro učitele*. Praha: Scientia, 2008. 200 s. ISBN 978-80-86960-40-1
12. VÍZDAL, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: Institut mezioborových studií, 2005, 50 s.
13. VYBÍHAL, V. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktualizované vydání Praha: Cofet, 2011, 416 s. ISBN 978-80-9043-96-1-0

Noviny

14. DAŇKOVÁ, J. *Školy naučí žáky zacházet s penězi i první pomoc*. Hospodářské noviny, roč. 56, č. 217, vydáno 7. 11. 2012, s. 4.

Internetové zdroje

15. *Cíle a principy I*. [online]. Informační portál DOLCETA - online spotřebitelské vzdělávání. Dostupné na: <http://www.dolceta.eu/ceska-republika/Mod7/Cile-a-principy-I.html> [cit. 9. 10. 2012]
16. ČÁPOVÁ, H. *Zadlužení je moderní výtěžek*. Respekt [online]. 2012, roč. 23, č. 33. ISSN 1801-1446. Dostupné na: <http://respekt.ihned.cz/c1-56982940-zadluzeni-je-moderni-vydobytek> [cit. 9. 10. 2012]
17. *Dětské finance* [online]. Společný vzdělávací projekt finančních asociací a Ministerstva financí ČR. Dostupné na: http://www.financnivzdelavani.cz/data/articles/down_33.pdf [cit. 9. 10. 2012]
18. DUBSKÁ, D. *České domácnosti dluží bilion*. Krátká tematická analýza [online]. Dostupné na: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/ckta120310.doc> [cit. 12. 9. 2012]
19. DUBSKÁ, D. *Dluhy? České domácnosti o nich vědí své*. Statistika a my [online]. 2012, roč. 3, č. 6. ISSN 1804-8765. Dostupné na: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/140025BFDB/\\$File/1804120632_33.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/140025BFDB/$File/1804120632_33.pdf) [cit. 12. 9. 2012]
20. *Finanční gramotnost obyvatel v ČR - kvantitativní výzkum* [online]. Dostupné na: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/EXT_-_PPT_zaverecna_zprava_mereni_FG_-_plne_zneni.pdf [cit. 12. 9. 2012]
21. *Finanční vzdělávání dětí* [online]. Společný vzdělávací projekt finančních asociací a Ministerstva financí ČR. Dostupné na: http://www.financnivzdelavani.cz/data/articles/down_38.pdf [cit. 9. 10. 2012]
22. GÉBLOVÁ, A. *Inspirovalo nás i zahraničí, kde je dluh normou*. Statistika a my [online]. 2012, roč. 3, č. 6. ISSN 1804-8765. Dostupné na: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/140025BFD0/\\$File/1804120608_09.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/140025BFD0/$File/1804120608_09.pdf) [cit. 12. 9. 2012].
23. *Gramotnost ve vzdělávání - soubor studií* [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2011. ISBN 978-80-87000-74-8. Dostupné na: http://www.nuv.cz/uploads/Publikace/vup/Gramotnosti_ve_vzdelavani_soubor_studii1.pdf [cit. 2. 10. 2012]

24. *Gramotnost ve vzdělávání - příručka pro učitele* [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2010. ISBN 978-80-87000-41-0. Dostupné na: http://www.nuv.cz/uploads/Publikace/vup/Gramotnosti_ve_vzdelavani11.pdf [cit. 2. 10. 2012]
25. HESOVÁ, A., ZELENDOVÁ, E. *Finanční gramotnost ve výuce - metodická příručka* [online]. Národní ústav pro vzdělávání, divize VÚP, 2011. ISBN 978-80-86856-76-6. Dostupné na: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/11/Financi_gramotnost_ve_vyuce_definitivni.pdf [cit. 2. 10. 2012]
26. *Internetová encyklopedie Wikipedie*. Heslo: knihtisk [online]. Dostupné na: http://cs.wikipedia.org/wiki/Knih_tisk [cit. 2. 10. 2012]
27. KLÍNSKÝ, P., CHROMÁ D. *Finanční gramotnost - úlohy a metodika* [online]. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2009. ISBN 978-80-87063-26-2. Dostupné na: <http://www.nuov.cz/uploads/FG/Fingramotnost.pdf> [cit. 2. 10. 2012]
28. KLÍNSKÝ, P., CHROMÁ, D., TESAŘOVÁ, S., JANÁK, M. *Finanční gramotnost obsah a příklady z praxe škol* [online]. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2008. ISBN 978-80-87063-13-2. Dostupné na: http://www.nuov.cz/uploads/Financi_gramotnost_obsah_a_priklady_z_praxe_skol.pdf [cit. 2. 10. 2012]
29. *Metodická doporučení pro výuku finanční gramotnosti* [online]. Dostupné na: http://clanky.rvp.cz/wp-content/upload/prilohy/14431/metodicka_doporuceni_pro_vyuku_financi_gramotnosti.pdf [cit. 4. 10. 2012]
30. *Národní strategie finančního vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo financí, 2010. Aktualizované znění. Dostupné na: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Narodni_strategie_Financniho_vzdelavani_MF2010.pdf [cit. 4. 10. 2012]
31. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha* [online]. Praha: MŠMT ČR, 2011. Dostupné na: <http://aplikace.msmt.cz/pdf/bilakniha.pdf> [cit. 21. 11. 2012]
32. *Plánování osobních a rodinných financí*. [online]. Společný vzdělávací projekt finančních asociací a Ministerstva financí ČR. Dostupné na: <http://www.financnivzdelavani.cz/webmagazine/page.asp?idk=290> [cit. 9. 10. 2012]
33. *Projekt PISA 2012 Finanční gramotnost - příklady úloh* [online]. Dostupné na: http://www.csicr.cz/getattachment/cz/O-nas/Mezinarodni-setreni/PISA/Priklady-uloh-z-financi-gramotnosti/FL_uvolnene_ulohy.pdf [cit. 9. 10. 2012]

34. *Předlužení - otázky a odpovědi* [online]. Internetové stránky Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Dostupné na: <http://www.ey2010.cz/predluzeni/predluzeni-otazky-a-odpovedi/> [cit. 9. 10. 2012]
35. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: MŠMT ČR, 2007. Dostupné na: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf> [cit. 2. 11. 2012]
36. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: MŠMT ČR, 2013. Dostupné na: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani> [cit. 2. 2. 2013]
37. *System budování finanční gramotnosti na základních a středních školách* [online]. Praha: společný dokument Ministerstva financí, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva průmyslu a obchodu, 2007. Aktualizované znění. Dostupné na: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/system-budovani-financni-gramotnosti-na-zakladnich-a-strednich-skolach> [cit. 4. 10. 2012]
38. *Test finanční gramotnosti* [online]. Internetové stránky společnosti iDnes.cz. Dostupné na: http://finance.idnes.cz/Soutez_test.aspx?id=373 [cit. 2. 11. 2012]
39. *Test finanční gramotnosti Fingr* [online]. Internetové stránky společnosti Scio. Dostupné na: <http://www.scio.cz/skoly/gramotnosti/ukazka.asp?ac=679372015> [cit. 2. 11. 2012]
40. *Úvod do tématu etap životního finančního cyklu* [online]. Společný vzdělávací projekt finančních asociací a Ministerstva financí České republiky. Dostupné na: <http://www.financnivzdelavani.cz/webmagazine/subcategories.asp?idk=224> [cit. 9. 10. 2012]

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1.	Složky finanční gramotnosti.....	15
Obr. 2.	Standard finanční gramotnosti pro základní vzdělávání	36
Obr. 3.	Role standardů finanční gramotnosti	37

SEZNAM TABULEK

Tab. 1.	Počet žáků, kteří se zúčastnili výzkumu.....	53
Tab. 2.	Počty žáků jednotlivých tříd dle výše kapesného.....	61

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1.	Nejvyšší, průměrné a nejnižší celkové bodové hodnocení žáků dle ročníků	54
Graf 2.	Celkový průměrný počet dosažených bodů a průměrný počet dosažených bodů dle pohlaví	55
Graf 3.	Chybovost žáků šestého ročníku u jednotlivých otázek v %	57
Graf 4.	Chybovost žáků osmého ročníku u jednotlivých otázek v %	58
Graf 5.	Chybovost žáků devátého ročníku u jednotlivých otázek v %	59
Graf 6.	Poměr výskytu kapesného u žáků jednotlivých ročníků v %	60
Graf 7.	Počty žáků jednotlivých tříd dle intervalu poskytování kapesného	60
Graf 8.	Ideální kapesné a spokojenost žáků jednotlivých ročníků s výší kapesného v %	62
Graf 9.	Podmíněnost kapesného u žáků jednotlivých ročníků v %	63
Graf 10.	Podíl spořicích si a nespořicích si žáků dle jednotlivých ročníků v %	64
Graf 11.	Průměrný počet bodů dasažený ve vědomostní části dotazníkového šetření žáky, kteří dostávají a naopak nedostávají pravidelné kapesné	65

SEZNAM PŘÍLOH

P I Dotazník finanční gramotnosti

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK FINANČNÍ GRAMOTNOSTI

Vážení studenti,

jmenuji se Monika Klügllová a dokončuji bakalářské studium Sociální pedagogiky na Institutu mezioborových studií v Brně. Dovoluji si vás požádat o vyplnění následujícího dotazníku, který slouží jako podklad bakalářské práce zaměřené na problematiku finanční gramotnosti žáků základní školy. Vyplnění dotazníku je dobrovolné a anonymní a veškerá data získaná prostřednictvím něj budou použita pouze pro účely uvedené bakalářské práce.

Děkuji za vaši ochotu a čas věnovaný vyplnění dotazníku, s pozdravem

Monika Klügllová

Dotazník finanční gramotnosti

Věk:

Třída:

Pohlaví:

Správnou odpověď vyznačte vždy přímo v textu, a to zaškrtnutím. U otevřených otázek napište vlastní odpověď. Pište prosím čitelně a snažte se zodpovědět všechny otázky.

1. Dostáváš kapesné? ano x ne
2. Pokud ano, tak v jakém intervalu: týdně
měsíčně
v jiném:.....
3. Kolik peněz dostáváš?.....
4. Jsi spokojen s částkou kapesného? ano x ne
5. Případně jaká, je dle tebe ideální částka kapesného?.....
6. Je poskytnutí kapesného něčím podmíněno, např. dobrými známkami ve škole, vykonáním drobných domácích prací atd.? ano x ne
7. Pokud ano, tak čím?
8. Dostáváš nějaké další peníze? ano x ne
9. Případně k jaké příležitosti (např. k narozeninám, svátku, za vysvědčení, na Vánoce, Velikonoce atd.)?
10. Co si za peníze z kapesného nejčastěji kupuješ?
11. Šetříš si nějaké peníze z kapesného? ano x ne
12. Pokud ano, na co si šetříš?

U otázek 13 až 24 je vždy pouze jedna odpověď správná.

13. K čemu se používá běžný účet?

- a) ke spoření
- b) k zasílání příjmů a odesílání plateb
- c) k investicím

14. Víte, co znamená ukazatel RPSN?

- a) nová funkce na bankomatech
- b) říká, kolik nás bude stát půjčka i se všemi poplatky
- c) říká, kolik bude náš průměrný výnos vkladů na spořicí účet za 1 rok

15. Majiteli účtu bude připisován na jeho účet úrok 3 % p.a. Co tento popis znamená?

- a) na konci každého měsíce bude k částce na účtu připočtena částka ve výši 3 % vkladu
- b) na konci každého roku bude k částce na účtu připočtena částka o velikosti 3 % míry inflace v daném roce
- c) na konci každého roku bude k částce na účtu připočtena částka ve výši 3 % vkladu

16. Co umožňuje konsolidace?

- a) Sjednocení více úvěrů do jednoho a snížení poplatků za jednotlivé úvěry. Neumožňuje změnit délku splatnosti úvěru.
- b) Sjednocení více různých úvěrů do jednoho a snížení poplatků za jednotlivé úvěry. Umožňuje rovněž zkrátit nebo prodloužit délku splatnosti úvěru.
- c) Sjednocení všech zůstatků na spořicích i běžných účtech za účelem dosažení vyššího úročení.

17. Co je to kontokorent?

- a) Kontokorent je bankovní služba sjednaná k běžnému účtu, která klientovi dovoluje čerpat z účtu peníze i v případě, že na účtu nemá dostatečnou hotovost.
- b) Kontokorent poskytují banky klientům, kteří si chtějí pořídit nemovitost, ale vzhledem k nízkým příjmům nedosáhnou na hypotéku.
- c) Kontokorent je ukazatel, který vás informuje o stavu finančních prostředků na spořicí účet.

18. Jana půjčila bratrovi 120 korun na dobu jednoho měsíce. Za tuto dobu po něm požaduje 5% úrok. Kolik jí bratr musí vrátit?

- a) 6 korun
- b) 60 korun
- c) 126 korun
- d) 160 korun

19. Co nepatří mezi pravidelné výdaje běžné domácnosti?

- a) nájem
- b) poplatek za internet
- c) koupě pračky
- d) zálohy na energie

20. Přiřaď správně charakteristiky jednotlivých druhů rozpočtů.

1. deficitní	a) Příjmy a výdaje jsou ve stejné výši.
2. vyrovnaný	b) Příjmy jsou vyšší než výdaje.
3. přebytkový	c) Výdaje jsou vyšší než příjmy.

21. Jaké jsou aktuální sazby daně z přidané hodnoty (DPH), se kterou se setkáváme prakticky denně, a to při nákupu většiny zboží a služeb?

- a) základní sazba 20%, snížená sazba 10%
- b) základní sazba 20%, snížená sazba 14%
- c) sazba je jednotná ve výši 17,5%

22. Existenční minimum:

- a) je minimální hranice příjmů nutná pro přežití
- b) je hranice minimálních výdajů existující domácnosti
- c) jsou minimalizované nároky jednotlivých členů domácnosti
- d) je minimální počet let nutný k nároku na starobní důchod

23. Osobní aktiva jsou:

- a) oprava vlastního automobilu
- b) osobní spotřební předměty
- c) vše co nám přináší příjem

24. Jaká je aktuální výše minimální mzdy v ČR?

- a) 6. 000,- Kč
- b) 8. 000,- Kč
- c) 9. 000,- Kč